

Reactienota NMP

Reactie van IenW op de zienswijzen Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) en het (ontwerp)participatieplan van het Nationaal MilieuProgramma

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	3
1.1	Toelichting proces en procedure van planMER en NMP.....	3
1.1.1	Zienswijzenprocedure.....	3
1.1.2	Nationaal MilieuProgramma (NMP).....	3
1.1.3	Plan-milieueffectrapport (planMER).....	4
1.1.4	Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD).....	4
1.1.5	Participatieplan.....	4
1.2	Toelichting proces opstellen reactienota.....	4
1.3	Analyse binnengekomen zienswijzen.....	5
1.4	Advisering door de Commissie m.e.r.	6
1.5	Leeswijzer.....	6
2	Inhoud algemeen.....	7
2.1	Noodzaak nieuw NMP.....	7
2.2	Ambitie en doelen NMP.....	7
2.3	Afbakening.....	8
3	Drie hoofdopgaven.....	11
3.1	Vitale ecosystemen.....	11
3.1.1	Hergebruik grond- en bouwstoffen.....	11
3.1.2	Bodemverontreiniging.....	11
3.1.3	Lichthinder.....	11
3.1.4	Chemische stoffen.....	11
3.1.5	Overig.....	12
3.2	Gezonde leefomgeving.....	14
3.2.1	Geluid.....	14
3.2.2	Luchtkwaliteit.....	14
3.2.3	Biotechnologie.....	15
3.2.4	(Omgevings)veiligheid.....	15
3.2.5	Integraliteit gezonde leefomgeving.....	15
3.3	Duurzame, circulaire economie.....	18
3.3.1	Circulaire economie.....	18
3.3.2	Duurzame productie en consumptie.....	19
3.3.3	Afwenteling naar elders, later of naar andere milieuproblemen.....	20
3.3.4	Nieuwe kansen en risico's voor het milieu in relatie tot EZK thema's.....	21
3.4	Overkoepelende onderwerpen.....	21
3.4.1	Bestuur en samenwerking.....	21
3.4.2	Groene financiering en investeringen.....	21
3.4.3	Vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH).....	22

3.4.4	Instrumenten	22
3.4.5	Kennisbasis	23
4	Aanpak planMER	24
4.1	Beleidsmaatregelen	24
4.2	Selectie te beoordelen alternatieven	25
4.3	Beoordelingskader	25
5	Vervolgproces en Participatie	28
5.1	Vervolgproces	28
5.2	Participatie	28
6	Bijlagen.....	31
Bijlage 1.	Kennisgeving Nederlands en Engels	32
Bijlage 2.	Overzicht zienswijzen en paragrafen met de reactie	33
Bijlage 3.	Buitenlandse zienswijze.....	34
Bijlage 4.	Overzicht in zienswijzen geadviseerde beleidsmaatregelen.....	35
Bijlage 5.	Begrippenlijst en afkortingen.....	37

1 Inleiding

1.1 Toelichting proces en procedure van planMER en NMP

1.1.1 Zienswijzenprocedure

In de zienswijzenprocedure heeft het ministerie twee documenten ter inzage gelegd. Dit zijn de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) en het (ontwerp)participatieplan. In deze reactienota leest u de reactie van het ministerie op de ingediende zienswijzen op beide stukken.

De zienswijzenperiode liep van 24 augustus tot en met 4 oktober 2022. Iedereen kon reageren. De NRD is de eerste stap van het plan m.e.r. proces. In de NRD wordt beschreven wat de hoofdpogingen zijn voor het milieubeleid, hoe deze uitgewerkt gaan worden en hoe de mogelijke effecten in beeld gebracht gaan worden. In het (ontwerp)participatieplan staat beschreven op welke manieren - anders dan de formele zienswijzenprocedure - het ministerie partijen bij het opstellen van het NMP gaat betrekken.

Deze zienswijzenprocedure is bekend gemaakt met advertenties in een landelijk dagblad (Volkskrant), sociale media, digitale banners, de websites www.nationaalmilieuprogramma.nl en www.platformparticipatie.nl en door inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties hier actief op te wijzen. Een kennisgeving is gepubliceerd in de Staatscourant. De stukken zijn via de hiervoor genoemde websites digitaal beschikbaar gesteld. Ook lagen de stukken fysiek ter inzage op alle provinciehuizen in Nederland en bij het ministerie van IenW. Potentiële indieners van een zienswijze is de mogelijkheid geboden om vragen te stellen over de procedure via:

- de websites
- twee georganiseerde informatiebijeenkomsten
- een digitaal vragenuur in de avond op 7 september
- een fysieke bijeenkomst in de middag op 26 september in Amersfoort.

Onze buurlanden (Espoo verdragspartners) hebben een uitnodiging van IenW ontvangen om een reactie te sturen. Deze uitnodiging vindt u in bijlage 1.

In deze reactienota wordt verslag gedaan over de opbrengst van de zienswijzenprocedure. Ook leest u de inhoudelijke reactie van IenW op de ingediende zienswijzen. De reactienota wordt na vaststelling gepubliceerd en naar alle indieners van een zienswijze gestuurd. Bovendien worden alle zienswijzen geanonimiseerd gepubliceerd op de website www.nationaalmilieuprogramma.nl.

1.1.2 Nationaal MilieuProgramma (NMP)

De Nationale Omgevingsvisie (NOVI) en het Nationaal Milieubeleidskader (NMK) vormen de basis voor het NMP. Het NMP doet richtinggevend uitspraken voor de uitvoering van het milieubeleid tot en met 2050. Het geeft invulling aan de ambities van het NMK en de NOVI.

De opgave voor de fysieke leefomgeving is in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) als volgt geformuleerd: *'De opgave is de veiligheid en gezondheid van onze leefomgeving zodanig te verbeteren dat in 2050 negatieve omgevingseffecten op onze gezondheid naar een verwaarloosbaar laag niveau zijn gebracht.'* De vier bouwstenen (voorkomen van milieuverliezen, afwenteling verminderen, voortdurende verbetering milieukwaliteit, verbinding en samenwerking) en tien basisprincipes uit het NMK dienen als toetsingskader voor bestaand en toekomstig milieubeleid.

Het NMP is een 'koersboek': het beschrijft de route naar een gezonde, schone en veilige leefomgeving in 2050 waar gezondheidsschade door milieuvervuiling verwaarloosbaar is. In het NMP worden deze doelen en gehanteerde begrippen als verwaarloosbaar nader ingevuld, zodat deze begrippen concreter en beter hanteerbaar worden. Het NMP structureert en borgt het milieubeleid voor de lange termijn. Vervuiling heeft negatieve gevolgen voor de natuur en op onze

gezondheid. Een duurzamere economie draagt bij aan het verminderen van vervuiling en aan brede welvaart voor de inwoners van ons land.

In het NMP wordt aangegeven hoe de aanpak van milieuvervuiling samengaat met andere grote opgaven, zoals klimaatverandering, natuurherstel en voldoende en betaalbare woningen. Een heldere koers voor het milieubeleid met duidelijke, expliciete keuzen, zodat iedereen weet wat er in de komende jaren te doen staat én hoe de milieukwaliteit verbeterd wordt, nu en in de toekomst.

1.1.3 Plan-milieueffectrapport (planMER)

In het plan-milieueffectrapport (het planMER) worden de brede welvaartseffecten van het mogelijke beleidspakket uit het NMP beoordeeld. De milieugevolgen van het mogelijke beleidspakket en reële alternatieven hiervoor worden systematisch, objectief en transparant in beeld gebracht. Ook worden maatregelen beschreven om negatieve gevolgen voor het milieu te voorkomen of te beperken. Het planMER levert informatie ten behoeve van de besluitvorming over het NMP. De uiteindelijke beleidskeuzes worden gemaakt in het NMP.

1.1.4 Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD)

De Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) schetst de contouren van de aanpak van het planMER voor het NMP en geeft daarmee inzicht in de afbakening en de focus van de milieuaanpak, en in de mate van concreetheid van de effectrapportage. De NRD is de eerste stap op weg naar het planMER. Iedereen, burgers en partijen, kregen de gelegenheid hun zienswijze hierop in te dienen.

1.1.5 Participatieplan

In het participatieplan staat beschreven hoe inwoners, medeoverheden, bedrijven, kennisinstellingen, buurlanden en internationale organisaties worden betrokken bij het opstellen van het NMP. Het ministerie gaat in gesprek om de extra inzet en maatregelen te bepalen die nodig zijn om het streefbeeld van een gezonde, schone en veilige leefomgeving in 2050 te bereiken. Ook op het (ontwerp)participatieplan kon iedereen een zienswijze indienen.

1.2 Toelichting proces opstellen reactienota

Alle zienswijzen zijn gelezen en geanalyseerd door het ministerie. De zienswijzen zijn vervolgens opgeknipt in 'deelzienswijzen'. Deelzienswijzen zijn tekstfragmenten uit de zienswijzen waarin de indiener van de zienswijze een mening, waarschuwing, of een advies geeft, een maatregel voorstelt, een verzoek indient, of een vraag stelt. De deelzienswijzen zijn vervolgens thematisch gerangschikt, samengevat en van een reactie voorzien.

Elke (sub)paragraaf in de volgende hoofdstukken start met samenvattingen van zienswijzen. Soms is hierbij nog een onderverdeling aangebracht met tussenkopjes. Ook is per (sub)paragraaf en in voorkomende gevallen per tussenkopje de reactie van het ministerie weergegeven.

In de zienswijzen zijn veel en heel diverse suggesties gedaan voor te nemen maatregelen en in te zetten instrumenten om te komen tot een beter milieu in 2050. Al deze suggesties zijn verzameld in één overzicht. Dit overzicht vindt u in bijlage 4. Dit overzicht wordt gebruikt als groslijst voor de uit te werken alternatieve maatregelpakketten in het kader van het planMER. Daartoe moeten nog keuzes worden gemaakt en deze keuzes zijn mede afhankelijk van het passende abstractieniveau en mogelijkheden om tot een effectbepaling te komen waarmee inzicht wordt opgedaan voor het NMP. In het uiteindelijke rapport van de plan milieueffectrapportage staat beschreven welke keuzes hierbij gemaakt zijn en hoe met deze groslijst is omgegaan. In het NMP zelf wordt uiteindelijk de keuze gemaakt voor de beleidsmaatregelen. Dit gebeurt mede op basis van het resultaat van de beoordeling die dan heeft plaatsgevonden in het planMER.

Van alle (deel)zienswijzen is bijgehouden in welke (sub)paragraaf hierop een reactie is geschreven. De indieners van de zienswijzen ontvangen bij publicatie van de reactienota een bericht met toelichting zodat de reacties op hun (deel)zienswijzen kunnen vinden.

De website www.nationaalmilieuprogramma.nl wordt actueel gehouden zodat iedere belangstellende in het NMP geïnformeerd kan blijven over de voortgang van het NMP en de mogelijke betrokkenheid hierbij.

1.3 Analyse binnengekomen zienswijzen

Er zijn 17 zienswijzen ingediend, van heel beknopt (2 zinnen) tot heel uitgebreid en met bijlage (50 pagina's). Eén van deze zienswijzen komt van Denemarken.

Organisatie	Naam	aantal zienswijzen
Maatschappelijke organisaties	Jongerenmilieuraad, MVO Nederland, NVRD, GGD GHOR Nederland, Milieu Centraal, Stichting Milieuzorg Zeist e.o.	7
Politieke partij	PSP'92 Gelderland	1
Particulier	Particulieren	5
Brancheverenigingen	VNO-NCW / MKB-Nederland, Vereniging Afvalbedrijven	2
Overheden	Interprovinciaal Overleg (IPO), Denemarken	2
Bedrijf	Renewi	1

De 17 zienswijzen zijn uiteengelegd in circa 200 deelzienswijzen. Deze deelzienswijzen zijn als volgt in deze reactienota geordend:

Reactienota	Onderwerp	Aandachtspunten	Aantal deelzienswijzen
Hoofdstuk 1	Afbakening en relaties met andere beleidsprogramma's van de Rijksoverheid	Voornamelijk de relatie met de aanpak van klimaat en natuur/biodiversiteit	22
Hoofdstuk 2	Noodzaak, ambitie en doelen van het NMP	Met name de relatie tot de UN Sustainable Development Goals en EU ambities	16
Paragraaf 3.1	Vitale ecosystemen	Divers, maar meeste aandacht voor 'chemische stoffen'	36
Paragraaf 3.2	Gezonde leefomgeving	Divers, geluid en luchtkwaliteit krijgen iets meer nadruk	30
Paragraaf 3.3	Duurzame, circulaire economie	Met name circulaire economie en grondstoffengebruik krijgen aandacht	22
Paragraaf 3.4	Overkoepelende onderwerpen	Met name aandacht voor instrumenten en bestuur & samenwerking	22
Hoofdstuk 4	Het planMER	Met name aandacht voor het beoordelingskader en in mindere mate de beleidsalternatieven	24
Hoofdstuk 5	Participatie en vervolgproces	Met name aandacht voor participatie	27

Diverse zienswijzen starten met de waardering voor een nieuw NMP.

Tweeëntwintig deelzienswijzen hebben betrekking op de scope van het NMP en de relaties met andere beleidsprogramma's van de Rijksoverheid. In deze zienswijzen wordt veelal gevraagd om de scope te verbreden met klimaat en natuur/biodiversiteit om zo de drie planetaire crises in samenhang aan te pakken. Uit veel zienswijzen blijkt dat indieners het Rijksbeleid als onsamenhangend en versnipperd ervaren. Gevraagd wordt om in het NMP duidelijk te maken hoe diverse programma's samenhangen en gezamenlijk leiden tot een effectieve aanpak van de drie planetaire crises.

Zestien deelzienswijzen gaan over de ambitie en de doelen van het NMP. Vaak wordt een koppeling gelegd met de *Sustainable Development Goals* (duurzame ontwikkelingsdoelen) van de Verenigde Naties en de Europese ambities om de vervuiling terug te dringen.

In diverse zienswijzen wordt gevraagd naar meer concreetheid, zowel op doelen als op maatregelen. Door indieners van zienswijzen worden velerlei en heel diverse suggesties gedaan voor mogelijke maatregelen. Het aantal deelzienswijzen over de drie hoofdpogaven, die in de NRD onderscheiden worden, is gelijkmatig verdeeld. Ook gaan er evenredig veel deelzienswijzen in op onderwerpen die de hoofdpogaven overstijgen, zoals te hanteren beleidsinstrumenten, en de bestuurlijke organisatie en samenwerking.

In de NRD staat de aanpak van het planMER centraal. Vierentwintig van de circa tweehonderd deelzienswijzen gaan hierop in. Deze deelzienswijzen reiken ideeën aan voor het te hanteren beoordelingskader en de te onderscheiden beleidsalternatieven in het planMER.

In de zevenentwintig deelzienswijzen op het (ontwerp)participatieplan wordt voornamelijk gevraagd om in het verdere proces (beter) betrokken te worden.

1.4 Advisering door de Commissie m.e.r.

De Commissie voor de milieueffectrapportage (m.e.r.) adviseert de initiatiefnemer van het planMER, het ministerie van IenW. Hiertoe brengt de Commissie m.e.r. twee keer een advies uit. Het eerste advies is uitgebracht over de NRD. Het tweede advies richt zich op het uiteindelijke planMER en volgt later in het proces. De Commissie m.e.r. publiceert haar adviezen op de eigen site <http://www.commissiemer.nl>. De Commissie m.e.r. betreft ook de ingediende zienswijzen bij de adviezen. In het planMER wordt in een verantwoordingshoofdstuk aangegeven wat met de adviezen van de Commissie m.e.r. is gedaan. Ook in het vastgestelde NMP wordt een verantwoordingshoofdstuk opgenomen, waarin onder meer wordt ingegaan op de adviezen van de Commissie m.e.r.

1.5 Leeswijzer

In bijlage 2 staat een overzicht van de ingediende zienswijzen. In dit overzicht staat aangegeven in welke paragrafen (delen van) de zienswijzen staan samengevat inclusief de reactie erop. Indieners van zienswijzen kunnen deze bijlage gebruiken om gericht de reactienota door te nemen. Particuliere zienswijzen zijn niet op naam herleidbaar. Alle indieners ontvangen echter wel een bericht waarin verwezen wordt naar de tabel met de paragraafverwijzing.

In de reactienota wordt gereageerd op de zienswijzen. De inhoud van de zienswijzen is daarmee bepalend voor de inhoud van de reactienota. Als een bepaald onderwerp niet aan de orde komt in de reactienota, is daarover in de zienswijzen geen vraag gesteld of opmerking gemaakt. De in de NRD beschreven milieuaspecten en het beoordelingskader (inclusief brede welvaart) aangevuld en aangescherpt met inzichten uit de zienswijzen zijn leidend voor de inhoud van het planMER en daarmee het NMP.

2 Inhoud algemeen

2.1 Noodzaak nieuw NMP

Samenvatting zienswijzen

In de zienswijzen wordt breed steun uitgesproken voor een nieuw NMP, om richting te geven aan een gezond, schoon en veilig Nederland in 2050, en voor de drie hoofdogaven daarbinnen. Ook de geformuleerde basisprincipes worden in een zienswijze expliciet onderschreven. Meerdere indieners van zienswijzen pleiten daarbij voor een bredere scope. Ook het benutten van de planmilieueffectrapportage (de planmer-procedure) hierbij wordt onderschreven, omdat dit kan bijdragen aan de prioritering van beleidskeuzes.

Reactie

Het ministerie ervaart uit de zienswijzen brede steun voor een actueel en ambitieus Nationaal MilieuProgramma.

2.2 Ambitie en doelen NMP

Samenvatting zienswijzen

Een indiener geeft aan dat de ambitie van het NMP moet aansluiten op die van de NOVI: 'de opgave is de veiligheid en gezondheid van onze leefomgeving zodanig te verbeteren dat in 2050 negatieve omgevingseffecten op onze gezondheid naar een verwaarloosbaar laag niveau zijn gebracht.' Volgens indiener lijkt de NRD uit te gaan van een lagere ambitie. De Sustainable Development Goals (en niet: Strategic Development Goals) moeten volgens indiener betrokken worden bij het stellen van doelen.

Er is steun voor een integrale aanpak van de milieuproblematiek, met de kanttekening dat de scope ook klimaat en biodiversiteit moet omvatten (zie paragraaf 2.3). Ook is er steun voor het overnemen van de Europese ambitie om in 2050 tot een gifvrije samenleving te komen (*Zero Pollution Action Plan*). Een andere indiener wil een beleidsarm uitvoeringsprogramma en geeft aan dat het NMP geen koppen mag bevatten bovenop de Europese wet- en regelgeving en Europese afspraken. Daarbij geeft deze indiener aan onduidelijk te vinden wat de status van het NMP is ten opzichte van bestaande wet- en regelgeving.

Ten aanzien van natuur geeft een indiener aan dat in het NMP niet alleen aandacht moet zijn voor de milieueffecten op de natuur, maar ook voor de opgave om tot algeheel herstel van de natuur te komen. Het NMP moet volgens indiener leiden tot een verandering van de grondhouding van de mens, waarbij de mens zich niet langer boven de natuur plaatst, maar als onderdeel van de natuur.

In zienswijzen wordt aangegeven dat doelen helder en concreet geformuleerd moeten worden, zodat duidelijk is wat de omvang van de opgave is en er handvatten zijn voor de beoordeling van de resultaten van de beleidsacties. Indieners geven aan dat het zinvol is om ook voor 2030 tussendoelen te formuleren. Daarnaast geven indieners aan dat de NRD niet concreet genoeg is en dat het NMP een haalbaar en uitvoerbaar programma moet worden.

Reactie

Het ministerie vindt het vanzelfsprekend dat het NMP moet aansluiten op de ambitie van de NOVI om negatieve omgevingseffecten op onze gezondheid in 2050 op een verwaarloosbaar laag niveau te krijgen. Het NMP is een programma onder de NOVI en zal daarom de visie uit de NOVI verder uitwerken voor het milieubeleid. Nederland wil ook aansluiten bij de Europese zero pollution ambition, waarmee Europa de vervuiling van lucht, water en bodem terug wil brengen naar niveaus waarop het niet meer schadelijk is voor de gezondheid van mensen en ecosystemen met het oog op het creëren van een gifvrije omgeving. Dit is een hoge ambitie. Het NMP is het koersboek waarin aangegeven wordt waar beleidsintensiveringen en beleidsaanvullingen nodig zijn om deze ambitie voor 2050 waar te kunnen maken. Ook wordt gekeken naar ambitieuze maar haalbare tussentijdse doelen om ervoor te zorgen dat op weg naar 2050 voldoende voortgang wordt geboekt. Het NMP zal

verduidelijken welke stappen nodig zijn en zo mogelijk welke beleidsmaatregelen genomen worden om de doelen te realiseren. Nederland is een dichtbevolkte delta waardoor sommige vervuilingproblemen extra gevoeld worden en extra inzet vereisen. Het NMP richt zich op de lange termijn waarbij de huidige wet- en regelgeving de basis is. Bekeken wordt of de huidige regels voldoende zijn om de ambities voor elkaar te krijgen. Op voorhand valt niet uit te sluiten dat het noodzakelijk is om wet- en regelgeving aan te passen en te vernieuwen.

Het is inmiddels gebruikelijk om voor elk nieuw beleid aansluiting te zoeken bij de SDG's, ofwel de Sustainable Development Goals. Dit is ook het geval bij het NMP. Bij het uitwerken van het NMP zal ook duidelijk worden gemaakt hoe het NMP aansluit op de SDG's.

In paragraaf 2.3 wordt ingegaan op de focus van het NMP op de vervuilingscrisis. Het doel van 'geen vervuiling' is gericht op de gezondheid van mens en natuur (ecosystemen). Daarmee levert het NMP ook een belangrijke bijdrage aan de opgave ten aanzien van biodiversiteit. Maar de biodiversiteitsopgave staat niet centraal in het NMP. Daarmee vallen bijvoorbeeld ruimtelijke ingrepen om tot versterking van de natuur te komen, zoals het aanleggen van Robuuste Verbindingen, buiten de scope van het NMP.

De NRD moet gelezen worden als het startdocument voor het planMER. Het ministerie herkent de mening van de indiener van de zienswijze dat de NRD op veel punten nog niet heel concreet is. In het verdere proces van uitwerking van het NMP en het daaraan gekoppelde planMER moet deze scherpte ontstaan. Tijdens dit proces is er veel ruimte voor inbreng van belanghebbenden en belangstellenden. Dit staat beschreven in het (ontwerp)participatieplan dat met de NRD ter inzage heeft gelegen. In hoofdstuk 5 van deze reactienota wordt ingegaan op zienswijzen op het (ontwerp)participatieplan.

2.3 Afbakening

Samenvatting zienswijzen

Veel van de ingediende zienswijzen gaan (ook) in op de afbakening - de scope - van het NMP.

Voorgestelde maatregelen

In zienswijzen worden uiteenlopende adviezen gegeven en wensen geuit, uiteenlopend van hele strategische of principiële tot hele praktische zaken. Zo wordt gepleit tegen kernenergie en voor gratis openbaar vervoer en voedselkasten in elke wijk. Een indiener vraagt specifiek aandacht voor het verbinden van natuurgebieden met Robuuste Verbindingen.

Drie planetaire crises

Diverse indieners spreken hun steun uit om het NMP te koppelen aan de *planetary boundaries* en inhoud te geven aan de aanpak van de vervuilingscrisis. Daarbij wordt er echter ook door meerdere indieners voor gepleit om binnen het NMP de drie planetaire crises: klimaat, biodiversiteit en vervuiling integraal uit te werken. Deze drie crises zijn volgens hen onlosmakelijk verbonden zijn aan de drie genoemde hoofdpogingen: Vitale ecosystemen, Gezonde leefomgeving en Duurzame, circulaire economie. Een indiener geeft aan dat het Klimaatakkoord feitelijk geen akkoord is omdat de natuur- en milieuorganisaties zich hieruit teruggetrokken hebben. Deze indiener geeft ook aan dat dit akkoord bovendien volstrekt onvoldoende is om klimaatontwikkeling te voorkomen. Dezelfde indiener geeft aan dat als niet wordt gekozen voor integratie van de drie planetaire crises, de naam Nationaal MilieuProgramma een 'grove maatschappelijke misleiding' is.

Rijksbrede samenwerking

Meerdere indieners zijn het erover eens dat het NMP een Rijksbreed programma moet zijn en niet beperkt moet worden tot de beleidsverantwoordelijkheden die binnen het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat spelen. Een indiener pleit ervoor om het NMP te laten ondertekenen door alle relevante ministers. Door een andere indiener wordt specifiek het belang van samenwerking met de ministeries Economische Zaken en Klimaat en Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit benoemd. Een indiener benoemt alle departementen die betrokken zijn bij de transitieopgaven stikstof, energie, materialen en ruimte voor infrastructuur voor de energie- en verduurzamingstransitie. Als vastgehouden blijft worden aan de departementale insteek van het NMP als programma tegen vervuiling, dan adviseert indiener om het Integraal Afwegingskader (IAK) voor beleid en regelgeving explicieter richtinggevend te laten zijn voor het behalen van

doelen voor Klimaat en Biodiversiteit. Over de afbakening van de opgaven en de verhouding tussen de diverse programma's wordt verwacht dat dit in het NMP uitgewerkt gaat worden. Zowel wat betreft verantwoordelijkheden als de overlappende conflicten ertussen. Aanvullend op de in bijlage C van het NRD opgesomde beleidsprogramma's worden het Nationaal Programma Circulaire Economie (NPCE), de Nationale Klimaatadaptatie Strategie (NAS) en het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA) genoemd. Het Klimaatakkoord en het programma Versterken Biodiversiteit worden door een indiener als belangrijkste genoemd. Andere indieners noemen het Nationaal Programma Landelijk Gebied en het programma Gezonde Groene Leefomgeving.

In een zienswijze wordt verwezen naar de Luchtvaartnota 2020-2050 als relevante nota. Daarbij wordt verwezen naar de ingediende zienswijze in het proces van totstandkoming van die nota. Ook kondigt indiener nog reactie aan op de Kamerbrief en het rapport van het RIVM. Bovendien verwijst deze indiener vooruit naar een reactie die gestuurd gaat worden op het stikstofadvies van Remkes en vraagt een toezegging ook deze reactie mee te wegen met het NMP.

Reactie

Voorgestelde maatregelen

Alle in zienswijzen ingebrachte beleidsmaatregelen zijn verzameld op een groslijst. Van deze groslijst met maatregelen (bijlage 4) wordt in het vervolgproces van het planMER bekeken welke gebruikt worden om te komen tot een aantal alternatieve beleidsmaatregelenpakketten waarvan de effecten worden beoordeeld. Vandaar dat er nog geen beoordeling van de maatregelen is opgenomen in deze Reactienota. Mede op basis van de resultaten van het planMER maakt het kabinet keuzes voor de maatregelen die worden vastgelegd in het NMP. Zo vormen de voorgestelde beleidsmaatregelen dus input voor de te maken beleidskeuzes.

Drie planetaire crises

Het ministerie constateert dat het definiëren van de beleidsopgave vanuit de planetaire crises zoals door de Verenigde Naties geïdentificeerd, wordt onderschreven. Hetzelfde geldt voor de keuze om het NMP vooral te gebruiken om de vervuilingscrisis aan te pakken en dit uit te werken in de drie voorgestelde hoofdopgaven. Veel indieners zijn van mening dat het NMP niet de focus moet leggen op slechts één van de drie crises. Het klopt dat de drie met elkaar verbonden zijn en dat we alle drie de crises moeten aanpakken. Het ministerie kiest met het NMP juist bewust voor het leggen van de focus op de vervuilingscrisis. Op dit onderwerp lopen er al diverse beleidsuitwerkingen, maar ontbreekt op dit moment een nationaal beleidsoverzicht en integrale beleidsuitwerking. Ten aanzien van de twee andere crises klimaatverandering en aantasting biodiversiteit lopen er al andere beleidsprogramma's van de Rijksoverheid. Het NMP zal aanvullend op deze beleidsprogramma's zijn. Het ministerie zal de relevante relaties vanuit het NMP met deze andere beleidsprogramma's leggen. Niet alleen waar maatregelen uit de programma's elkaar kunnen versterken, maar ook daar waar nieuwe keuzes nodig zijn omdat maatregelen anders tegen elkaar inwerken. Het ministerie zal in het NMP beschrijven hoe de maatregelen, kunnen bijdragen aan de Nederlandse ambities voor biodiversiteit en voor klimaat. Het ministerie deelt de mening van de indiener die vindt dat sprake is van 'grove maatschappelijke misleiding' niet. Door een duidelijke beschrijving van de afbakening zal het voor de lezer duidelijk zijn waar het NMP wel en waar het NMP niet over gaat.

Rijksbrede samenwerking

Het NMP wordt een kabinetsprogramma, dat wil zeggen dat de relevante ministeries hierin met elkaar samenwerken en afstemmen. Ook wordt het NMP vastgesteld in de ministerraad. Hierbij zal het Integrale Afwegingskader (IAK) doorlopen worden. Bij de effectbeoordeling in het planMER wordt, naast de beoordeling op doelbereik, gebruik gemaakt van een brede welvaartsafweging, waarmee ook effecten op andere belangrijke maatschappelijke opgaven in beeld worden gebracht. In het uiteindelijke NMP wordt een overzicht opgenomen van het nationale beleid ten aanzien van de aanpak van de vervuilingscrisis met relaties naar andere belangrijke opgaven en beleidsprogramma's.

De Luchtvaartnota 2020-2050 betreft inmiddels vastgesteld beleid. Ook voor de Luchtvaartnota zijn zienswijzen benut om tot beleidskeuzes te komen in de uiteindelijk vastgestelde nota en is in een reactienota verantwoord wat met de zienswijzen is gedaan. Uit de verwijzing naar de Luchtvaartnota en daarbij ingediende zienswijze wordt niet duidelijk wat indiener mee wil geven in het huidige proces van het NMP. Het ministerie gaat ervan uit dat de indiener duidt op gelijksoortige opmerkingen als in de nu ingediende zienswijze. Op die opmerkingen wordt in deze reactienota ingegaan. Op zienswijzen die ver buiten de termijn van de zienswijzenprocedure aan het ministerie worden gestuurd, reageert het ministerie niet in deze reactienota. Evengoed betreft het ministerie dergelijke zienswijzen wel bij het vervolgproces. Reacties op stukken buiten de scope van het NMP, zoals een reactie op het stikstofadvies van de heer Remkes, neemt het ministerie mee in het betreffende dossier.

3 Drie hoofdopgaven

3.1 Vitale ecosystemen

3.1.1 Hergebruik grond- en bouwstoffen

Samenvatting zienswijzen

In een zienswijze wordt gevraagd om een duidelijk en gedragen normatief stelsel voor hergebruik van grond- en bouwstoffen, dat kaders biedt voor de beoogde balans tussen beschermen en benutten. Het huidige stelsel is volgens indiener statisch en biedt geen ruimte voor voortschrijdend inzicht en daarmee ontbreken prikkels voor innovatie. Gevraagd wordt om aan te sluiten bij het Besluit bodemkwaliteit en het Besluit activiteiten leefomgeving.

Reactie

Een vitaal ecosysteem is gebaat bij een schone bodem. In het kader van het NMP zal een analyse plaatsvinden om tot kaders te komen voor de balans tussen beschermen en benutten. Op dit punt raken de opgaven voor Duurzame, circulaire economie en Vitale ecosystemen elkaar. Hierbij worden de huidige Wet bodembescherming, het NPCE en toekomstige kaders (Omgevingswet) betrokken.

3.1.2 Bodemverontreiniging

Samenvatting zienswijzen

In een zienswijze wordt aangegeven dat bestaand beleid soms niet toereikend is voor opkomende stoffen, het tegengaan van bodemdaling en milieucriminaliteit. 'Nieuwe' verontreinigingen betreft veelal stoffen die we al jarenlang gebruiken en waarover nieuwe kennis is ontwikkeld ten aanzien van de schadelijkheid, zoals PFAS. Door een indiener wordt gewezen op de Omgevingswet waarin de aanpak van verontreiniging wordt gekoppeld aan een natuurlijk moment en al naar gelang dit vanuit de functie nodig is, waarbij het primair aan de gemeente is om dit te bepalen.

Reactie

De huidige situatie is dat er nog verontreinigingen uit het verleden zijn en er nog steeds bodemvreemde stoffen aan de bodem worden toegevoegd. Het ministerie vindt dat de toevoegingen, ook via water en lucht, daar waar mogelijk en nodig moeten worden gereduceerd en de verontreinigingen moeten worden aangepakt. In het kader van het NMP wordt nader bezien of het bestaand beleid en in de nabije toekomst de Omgevingswet volstaat of dat er aanvullende beleidsinzet nodig is. Hierbij wordt ook de praktijk van de vergunningverlening, het toezicht en de handhaving geanalyseerd en zullen de eerste inzichten uit het Impulsprogramma Chemische Stoffen (2023-2026) worden meegenomen.

3.1.3 Lichthinder

Samenvatting zienswijzen

Een indiener van een zienswijze geeft aan dat kansen met betrekking tot licht nog onvoldoende worden benut en verwijst naar de 'Nacht van de Nacht'.

Reactie

Het onderwerp lichthinder is opgenomen in de Omgevingswet. Diverse overheidsorganisaties (IPO, RWS) hanteren handreikingen op basis waarvan zij met lichthinder omgaan. In het kader van het NMP gaat het ministerie na of, en zo ja, hoe, het huidige beleid moet worden aangevuld.

3.1.4 Chemische stoffen

Samenvatting zienswijzen

Een indiener stelt dat ook in de toekomst een drempelwaarde voor schadelijke stoffen in secundaire grondstoffen moet worden vastgesteld om het gebruik op termijn uit te kunnen faseren. Naast aandacht voor PFAS en ZZS moet er volgens indiener ingezet worden op biobased stoffen.

In een zienswijze wordt aangegeven dat alle gevaarlijke stoffen relevant zijn en niet alleen giftige stoffen. Volgens de indiener moet er aandacht zijn voor mengsels van verschillende stoffen. Ook geeft indiener aan dat in het kader van REACH stoffen aangepakt moeten worden op basis van onacceptabele risico en niet enkel op basis van alleen de stoffeigenschappen. Hierbij duidt indiener op verschillen tussen het Europese SVHC en de Nederlandse ZZS. De Nederlandse definitie is veel ruimer en bevat veel meer stoffen, 1700+ ten opzichte van 200+.

Een indiener wijst erop dat bevoegd gezag zorgstoffen landelijk niet overal hetzelfde benaderd.

Reactie

Het stoffenbeleid is een voorbeeld van beleid dat alle drie hoofdpogingen van het NMP raakt. (Internationaal is er al veel aandacht voor en in het Impulsprogramma Chemische Stoffen (2023-2026) wordt gezorgd voor de nodige samenhang in dat beleid. Het ministerie is het eens met zienswijzen waarin wordt benadrukt dat helder moet zijn welke stoffen worden bedoeld, inclusief de stoffen in secundaire grondstoffen. De mening dat de definities verschillend zijn of dat stoffen onder REACH enkel op basis van stoffeigenschappen worden gereguleerd wordt niet gedeeld. In de wettelijke kaders staan heldere definities waarbij zowel de ZZS-lijst als de EU SVHC lijst uitgaan van de criteria uit artikel 57 REACH. Daarbij moet onderscheid gemaakt worden tussen beleid gericht op het terugdringen van emissies van gevaarlijke stoffen (de 'Nederlandse ZZS') en het beleid gericht op het reguleren van gevaarlijke stoffen die in Europa op de markt worden gebracht en worden gebruikt (de Europese SVHC). Een gevaarlijke stof die alleen als emissie vrijkomt zal wel op de nationale ZZS-lijst staan, maar per definitie niet op de SVHC lijst omdat de stof niet op de markt wordt gebracht, dus niet geregistreerd is onder REACH.

Onder de REACH-verordening wordt bij het vaststellen van risicobeheersmaatregelen altijd gekeken naar de combinatie van stoffeigenschap én risico. Het risico van stoffen wordt immers bepaald door de gevaareigenschappen én de mate waarin mens en milieu er aan bloot kan worden gesteld. Dagelijks worden vele nieuwe stoffen ontwikkeld. Indien deze stoffen op de markt worden gebracht in hoeveelheden boven de 1 ton per jaar, dan moet deze vooraf worden geregistreerd onder REACH. Meer generiek werkt het ministerie in het NMP ook aan andere wijzen van risicobeheersing zoals via Safe and Sustainable by Design en het stimuleren van innovatie en substitutie van schadelijke stoffen. Hierbij betreft het ministerie ook de inzet van veiligere alternatieven en biobased producten.

3.1.5 Overig

Samenvatting zienswijzen

Het belang van Vitale ecosystemen wordt in zienswijzen onderschreven. Ecosystemen staan aan de basis van ons bestaan en zijn voorwaardelijk voor een gezonde leefomgeving van mens en dier.

In een zienswijze wordt geadviseerd om de 50% reductie van de winning en inzet van abiotische grondstoffen te relateren aan de milieuwinst die hiermee behaald wordt. Daarbij wordt de vraag gesteld wat de relatie is met het terugdringen van het gebruik van zeer zorgwekkende stoffen (ZZS) en de beschikbaarheid van biomassa voor materiaaltoepassingen.

Indiener van een zienswijze vraagt om beleid niet alleen te richten op hergebruik van grondstoffen, maar op een economie die op alle niveaus rekening houdt met de grenzen die de aarde ons oplegt. De relatie tussen het NMP en de programma's die zich richten op water en bodem dient hierbij verduidelijkt te worden.

In een zienswijze wordt de suggestie gedaan om enkel de doelen die de Omgevingswet aanhaalt als het gaat om de fysieke leefomgeving mee te nemen in de beschrijving van de huidige doelen van het milieubeleid. De Omgevingswet vraagt bodemkwaliteit te relateren aan de functie en om te kijken welke randvoorwaarden de bodem stelt. Volgens een indiener moet er meer aandacht komen voor de verontreinigende stoffen die weliswaar niet meetellen voor het beoordelen van goede chemische toestand (op basis van de Kaderrichtlijn Water (KRW)), maar die wel onderdeel zijn van *prevent & limit*. Verwezen wordt naar de bestuurlijke dialoog over diepe plassen.

Prioriteitstelling voor maatregelen moet volgens indiener bij voorkeur gebeuren op basis van het totale effect van een proces of product op de omgeving. En daar moet een bedrijf afspraken over kunnen maken met één bevoegd gezag.

In een zienswijze wordt aangegeven dat luchtvervuiling een direct toxische invloed kan hebben op planten. Stikstof tast ecosystemen aan. Hitte en droogte verergeren de problematiek.

Ook staat in een zienswijze dat biograndstoffen altijd gecascadeerd moeten worden. Een indiener wijst specifiek op de noodzaak om 'varend ontgassen' aan te pakken. Tenslotte wijst een indiener op het belang van natuurlijke plaagbestrijding in plaats van bestrijdingsmiddelen waardoor insecten sterven.

Reactie

In het NMP zal de hoofdpoging voor Vitale ecosystemen uitgewerkt worden in doelen voor 2030 en 2050. Het NMP bevat aanvullend beleid op die thema's waar een extra impuls nodig is om de doelen te bereiken.. De uit te werken doelen worden gebaseerd op de visie in het Nationaal Milieubeleidskader om te komen tot een gezonde, schone en veilige leefomgeving in 2050. Via realistische doelen op een korte termijn kan stap voor stap naar het eindbeeld toe worden gewerkt. Zo nodig wordt daarbij ingezet op herstel van de vitaliteit van de ecosystemen.

Op welk moment en hoe de door de indieners genoemde percentages voor de winning en inzet van abiotische grondstoffen worden bereikt is onderdeel van de uitwerking van de doelen voor de periode tot 2050, waarbij uiteraard wordt bezien wat de verwachte effecten zijn. In deze uitwerking wordt ook de toepassing van alternatieven voor vervuilende stoffen afgewogen, zoals biobased producten. Ook beziet het ministerie alternatieven voor milieubelastende activiteiten, zoals varend ontgassen.

Het NMP sluit aan bij de Omgevingswet voor de vereisten aan bedrijven en bevoegde overheden. De indiener pleit voor maatregelen op basis van het totale effect van een proces of product op de omgeving, waar een bedrijf afspraken over kan maken met één bevoegd gezag. In het ZZS-emissiebeleid is dit geregeld via de verplichte vermijdings- en reductieprogramma's (VRP's) die bedrijven met bevoegde gezagen overeenkomen. Het NMP zal daarnaast ook de eerste inzichten meenemen uit het Impulsprogramma Chemische Stoffen over de gecombineerde effecten van stoffen via proces en producten op de leefomgeving.

Een indiener wijst op het belang van natuurlijke plaagbestrijding in plaats van bestrijdingsmiddelen waardoor insecten sterven. Dit belang wordt onderschreven in het Impulsprogramma Chemische Stoffen, waarin via 'Integraal Plaagbeheer' nog meer ingezet wordt op het bestrijden van plagen met zo min mogelijk risico's voor mens en milieu. Vitale ecosystemen worden beïnvloed door de kwaliteit van bodem, water en lucht. Het is een van de samenhangende opgaven zoals deze voor het opstellen van het NMP door het ministerie zijn beschreven. De indieners wijzen op diverse ontwikkelingen rondom de Kaderrichtlijn Water en de bestuurlijke dialoog over diepe plassen. De resultaten van deze ontwikkelingen en andere actuele discussies zoals het nieuwe programma Water & Bodem Sturend vormen het uitgangspunt voor het NMP. Mocht er aanvullende inzet nodig zijn om de doelen te bereiken, dan zal het ministerie dit uitwerken in het NMP, mede op basis van de bouwstenen (voorkomen, verbeteren, beheersen en verbinden) en basisprincipes (waaronder de vervuiler betaalt en voorkeur voor nature-based solutions) uit het Nationaal Milieukader. Hierbij worden de chemische, fysische en biologische eigenschappen van water en bodem betrokken. Ook wordt de samenhang aangegeven met de inzet voor klimaatverandering, biodiversiteit en de beschikbaarheid van water, alsmede de inzet voor de aanpak van andere maatschappelijke opgaven. Hierbij betreft het ministerie nadrukkelijk ook de effecten voor partijen in de samenleving (inwoners en bedrijven).

3.2 Gezonde leefomgeving

3.2.1 Geluid

Samenvatting zienswijzen

Er zijn verschillende zienswijzen ingediend over het onderwerp geluid. Er wordt geconstateerd dat het onderwerp 'burenlawaai' mist in het NMP. In zienswijzen wordt aangegeven dat in het NMP concrete geluiddoelen moeten worden aangegeven op basis van de WHO-advieswaarden.

Een indiener vraagt het ministerie specifiek in te gaan op de regionale luchtvaart in relatie tot bijvoorbeeld geluid.

Een indiener geeft aan dat de analyse op punten de indruk geeft wat grof en vluchtig te zijn uitgevoerd. Er wordt gewezen op een recente publicatie met betrekking tot geluidbelasting en – hinder ten gevolge van vliegverkeer, waaruit een wat ander beeld naar voren komt dan gegeven in figuur 6.

Reactie

Het ministerie is het met indieners eens dat geluid een belangrijk onderwerp is voor het NMP, waarbij in zal worden gegaan op de WHO-advieswaarden. Het NMP zal niet ingaan op burenlawaai, omdat dit louter speelt op lokaal niveau en verschillende oorzaken kent. In de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) kan een gemeente aangeven hoe om te gaan met geluidsoverlast in de woonomgeving. Het voormalig ministerie van VROM heeft een handreiking ontwikkeld hoe gemeenten, verhuurders of bijv. buurtbemiddelaars kunnen omgaan met burenlawaai.

In het NMP neemt het ministerie beleid en instrumentarium op om de doelen op het gebied van beperking van geluidshinder te bereiken. Waar dit relevant is voor de regionale luchtvaart is dit instrumentarium hier ook op van toepassing.

Bij de uitwerking van het onderwerp geluid in het NMP wordt rekening gehouden met de publicatie die is genoemd door de indiener.

3.2.2 Luchtkwaliteit

Samenvatting zienswijzen

Verschiedende zienswijzen gaan in op het onderwerp houtstook in relatie tot de luchtkwaliteit. Er is een zienswijze ingediend waarin wordt opgeroepen tot een verbod op het verbranden van hout en houtskool en de toepassing van vuurwerk. Ook is een zienswijze ingediend die aandacht vraagt voor de energieprijzen in relatie tot energiearmoede, hetgeen kan leiden tot meer houtstook en het gebruik van fossiele grondstoffen. Daarnaast wordt ingebracht dat door middel van het Schone Luchtakkoord (SLA) moet worden geborgd dat de advieswaarden van de WHO voor 2030 ook echt worden bereikt, waarbij specifiek aandacht moet zijn voor houtstook.

Ingebracht wordt dat subsidies aan grote vervuilers als Schiphol en Tata Steel moeten worden gestopt.

Twee zienswijzen gaan over (ultra)fijnstof. In een zienswijze wordt aangegeven dat de regionale luchtvaart in relatie tot fijnstof mist en een tweede indiener mist het onderwerp ultrafijnstof.

Reactie

In de NRD is aangegeven dat de luchtkwaliteit in Nederland de afgelopen jaren is verbeterd, maar luchtverontreiniging nog steeds veel schade veroorzaakt aan de gezondheid en kan leiden tot vroegtijdige sterfte. Eén van de genoemde oorzaken voor luchtverontreiniging is volgens de NRD houtstook. Het ministerie gaat in het NMP in op de verschillende bronnen van luchtverontreiniging, waaronder houtstook en zal bovenstaande suggestie voor het benutten van het Schone Luchtakkoord om hierop te sturen hierin meenemen.

Het ministerie zal bezien of in het NMP maatregelen tegen vervuiling door specifieke grote vervuilers worden opgenomen. Ook wordt in het NMP onder de noemer luchtkwaliteit ingegaan op de onderwerpen fijnstof en ultrafijnstof, mede in relatie tot de luchtvaart.

3.2.3 Biotechnologie

Samenvatting zienswijzen

In een zienswijze wordt aangegeven dat aandacht nodig is voor biotechnologie.

Reactie

Het ministerie neemt Biotechnologie mee als één van de onderwerpen van het NMP.

3.2.4 (Omgevings)veiligheid

Samenvatting zienswijzen

Verschillende zienswijzen gaan in op het onderwerp Omgevingsveiligheid in algemene zin. Er wordt ingebracht dat onder gezonde leefomgeving ook omgevingsveiligheid valt, hetgeen volgens indieners onvoldoende naar voren komt in de NRD. Ook wordt ingebracht dat de uitwerking voor veiligheid minimaal is. Volgens indiener wordt in de NRD een onvolledig beeld van de huidige veiligheidssituatie geschetst, waarbij doelen, normen en referentiekaders ontbreken, terwijl volgens indiener duidelijk is dat de risico's door gevaarlijke stoffen in de toekomst zullen toenemen. Bijvoorbeeld in het kader van de energietransitie en de woningbouwopgave. De opgave om omgevingsrisico's tot een verwaarloosbaar niveau terug te brengen in 2050 vereist volgens indiener concretisering van wat onder een verwaarloosbaar risico wordt verstaan.

Reactie

De NRD gaat slechts in op de scope van het NMP. In de concretisering van de doelen in het NMP voor de verschillende onderwerpen neemt het ministerie de huidige veiligheidssituatie en een eventuele concretisering van het streven naar een verwaarloosbaar risico op. Daarnaast gaat het in op de te stellen doelen en eventuele normen en referentiekaders. Binnen de hoofdoggave Duurzame, circulaire economie gaat het ministerie in op de veiligheid van de energietransitie.

Samenvatting zienswijzen met specifieke aandachtspunten

In enkele zienswijzen wordt ingegaan op verschillende onderdelen van het onderwerp Omgevingsveiligheid. Indieners geven aan dat aandacht nodig is voor het transport van gevaarlijke stoffen, radioactieve straling, elektromagnetische straling en de gevolgen van alternatieve energieopwekking door windmolens, infectieziekten en biotechnologie. Volgens indieners is concretisering nodig wat betreft gezondheidsschade door vervoer en opslag van gevaarlijke stoffen: wanneer ondervinden mens en milieu 'geen noemenswaardige gezondheidsschade'? Ook wordt aangegeven dat in de NRD de term 'nucleaire veiligheid en/of stralingsbescherming' wordt gebruikt in plaats van 'nucleaire dreiging' of 'ioniserende straling'.

Reactie

In het NMP wordt wat betreft omgevingsveiligheid in ieder geval ingegaan op het transport van gevaarlijke stoffen, radioactieve straling, biotechnologie, asbest en vuurwerk. Het ministerie neemt in overweging om in het NMP ook in te gaan op het onderwerp elektromagnetische straling. De gevolgen van de energietransitie worden in het NMP meegenomen onder Duurzame, circulaire economie. Overige (infectie)ziekten behoren volgens het ministerie niet tot de scope van het NMP. Nucleaire veiligheid of stralingsbescherming zijn de termen die doorgaans door het ministerie worden toegepast. Bij het schrijven van het NMP heeft het ministerie aandacht voor gehanteerde terminologie.

3.2.5 Integraliteit gezonde leefomgeving

Samenvatting zienswijzen

Een groot aantal van de zienswijzen heeft betrekking op de scope van het thema Gezonde leefomgeving. De inzet op het versterken van vele lopende trajecten en initiatieven door deze te plaatsen in een integrale visie en aanpak wordt in zienswijzen onderschreven. Echter, in een aantal zienswijzen wordt aangegeven dat de scope van het NMP moet worden verbreed.

Zo wordt in een zienswijze aangegeven dat de doelen die de integraliteit binnen het NMP borgen ontbreken. Het realiseren van een gezonde leefomgeving gaat volgens indiener verder dan de paar thema's die nu in het NMP staan. Als het NMP zich op een gezonde leefomgeving richt, is er volgens indiener een breder scala aan onderwerpen nodig, waaronder groen en nadere gezondheid bevorderende omgevingsthema's (onder meer gericht op bewegen, ontmoeten, ontspannen). Ook

de rol van klimaatverandering wordt door indiener gemist. Al deze thema's moeten volgens deze indiener idealiter in samenhang, integraal met de 'klassieke' sectorale milieuthema's worden meegenomen.

In een andere zienswijze staat dat enerzijds thema's aan bod komen waarvan de gezondheidswinst zeer beperkt is (zoals licht) en anderzijds thema's met grote gezondheidsimpact, zoals klimaatverandering en de gezondheidsbevorderende leefomgeving, missen. De indiener vraagt welke raakvlakken er zijn met het programma Gezonde Groene Leefomgeving, dat als doel heeft om vanuit een breed perspectief gezondheidsvraagstukken op te pakken rond de fysieke leefomgeving. En hoe de operationalisering van de onderwerpen die worden genoemd bij Gezonde leefomgeving (met aandacht voor stressfactoren, chemische factoren en omgevingsveiligheid én de cumulatie van deze factoren in hoogbelaste gebieden) leidt tot een leefomgeving die het maakt dat het prettig is om hierin te wonen, werken en recreëren? Ook: hoe werkt de inzet op de reductie van gezondheids- en veiligheidsrisico's door op de aspecten die mensen stimuleren tot een gezond gedrag? En tenslotte: hoe wordt de sociale component van de Gezonde leefomgeving gekoppeld aan het NMP?

Reactie

Het onderwerp Gezonde leefomgeving is in zijn algemeenheid heel breed, variërend van een schoon milieu met een leefomgeving die geen negatief effect heeft op de gezondheid van mensen, het inrichten van onze leefomgeving zodat gezond gedrag zoals fietsen of wandelen wordt gestimuleerd, of stressreductie door meer groen in de stad. Door die reikwijdte hebben meerdere programma's onder de NOVI betrekking op de gezonde leefomgeving. Deze programma's raken elkaar en vertonen enige mate van overlap, waardoor samenwerking tussen deze programma's en de betreffende instanties noodzakelijk en gewenst is.

Paragraaf 2.3 van deze reactienota bevat toelichting op de afbakening van het NMP. De hoofdpoging Gezonde leefomgeving NMP heeft betrekking op de aanpak van vervuiling binnen het milieubeleid. Hierbij gaat het om de in de NRD opgenomen thema's als luchtkwaliteit, hinderaspecten als geluid en om omgevingsveiligheid. Het onderwerp lichthinder wordt behandeld onder de hoofdpoging Vitale ecosystemen Het ministerie beoogt de lopende milieu-initiatieven op het gebied van de Gezonde leefomgeving te versterken en hier een integraal kader voor te bieden. Cumulatie van aspecten zal in het NMP aandacht krijgen. Op het gebied van cumulatie van stoffen wordt in het impulsprogramma gevaarlijke stoffen (2023-2026) een aanzet gedaan. In het NMP zal hierop worden voortgebouwd. Het NMP gaat niet over de inrichting van de leefomgeving om bv meer bewegen te stimuleren.

Het programma Gezonde Groene Leefomgeving faciliteert het beleid van de ministeries van VWS en LNV om te komen tot een gezonde en natuur inclusieve samenleving. De Kamerbrief 'Werken vanuit drie randvoorwaarden voor het programma Gezonde Groene Leefomgeving' van april 2021 gaat in op de beleidsterreinen en onderwerpen die behoren tot het domein van dit programma. In deze kamerbrief wordt aangegeven dat onderwerpen die op het terrein van andere departementen liggen, waaronder verschillende lenW-(milieu)onderwerpen, kansen bieden voor een gezonde, groene leefomgeving. Er zijn dus raakvlakken die de noodzaak tot samenwerking benadrukken. Het NMP zal deze raakvlakken en samenhang verder beschrijven.

De gemiddelde bijdrage van milieuverontreiniging (vooral luchtverontreiniging en omgevingsgeluid) aan de ziektelast in Nederland bedraagt bijna 4% volgens het RIVM. Het verbeteren van de luchtkwaliteit, het verminderen van hindersituaties en het verbeteren van de (ervaren) omgevingsveiligheid draagt in belangrijke mate bij aan een leefomgeving waarin het prettig wonen, werken en recreëren is. De concrete operationalisering werkt het ministerie uit in het NMP. Normering is één van de mogelijke instrumenten.

Samenvatting zienswijzen met specifieke aandachtspunten

Een zienswijze brengt in dat het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) zowel direct (inrichting en functies in het landelijk gebied, zoönosen) als indirect (via het uit ammoniak gevormde secundair fijnstof) stevige impact heeft op de gezondheid in zowel het landelijk gebied als in steden.

Aangegeven wordt door een indiener dat naast de aanpak voor de oorzaak van hittestress ook aandacht nodig is voor klimaatadaptatie.

Reactie

Het ministerie is het met indiener eens dat het NPLG relevant is voor een Gezonde leefomgeving. Meerdere programma's, zoals het NPLG, hebben betrekking op de gezondheid in het landelijk gebied. Het NMP en het NPLG zullen raakvlakken hebben en elkaar hopelijk versterken.

Het ministerie heeft een coördinerende en stimulerende rol wat betreft klimaatadaptatie. Dit gebeurt al vanuit twee programma's: de Nationale klimaatadaptiestrategie (NAS) en het Deltaprogramma. Klimaatadaptatie behoort daarom niet tot de focus van het NMP. In zijn algemeenheid gaat het NMP niet over klimaatbeleid, omdat dit beleidsmatig al is belegd. Daar waar het de onderwerpen van het NMP raakt, bijvoorbeeld als het gaat om de milieueffecten van de energietransitie, zal dit in het NMP worden opgenomen.

Samenvatting zienswijzen Kaders

Een indiener mist de wijze waarop de Rijksoverheid omgaat met milieunormering en de wijze waarop gezondheid daarin wordt afgewogen, ook met het oog op de Omgevingswet. Als instrument wordt wel normstelling genoemd.

In een zienswijze wordt aangegeven dat de 8^e MAP of Zero Pollution mist in de NRD.

Een indiener vraagt waarom ervoor is gekozen om 'bevorderen' niet als bouwsteen op te nemen in het NMP. Is het bevorderen van een gezonde leefomgeving en daar waar mogelijk te ondersteunen met de maatregelen een gewenste bouwsteen?

Reactie

In het NMP zullen voor verschillende onderwerpen op het gebied van de gezonde leefomgeving doelstellingen worden opgenomen, waarna uitwerking met bijbehorend instrumentarium volgt. Normering is één van de mogelijke soorten instrumenten, waarbij de eerste inzichten op dit onderwerp vanuit het Impulsprogramma Chemische Stoffen in het NMP zullen worden meegenomen.

Het ministerie zal zich met Europa inzetten voor het uitwerken en implementeren van de acties in het Actieplan verontreiniging naar nul (Zero pollution action plan) van de Europese Commissie.

De bouwstenen die zijn opgenomen in het Nationaal Milieubeleidskader vormen voor het ministerie de basis voor het NMP. Deze bouwstenen zijn:

- 1. het **voorkomen** van milieuverliezen en het vermijden van milieuvervuiling*
- 2. het **beheersen** van risico's op afwenteling van de rekening van milieuschade*
- 3. voortdurende stapsgewijze **verbetering** van de milieukwaliteit en het gebruik van grondstoffen*
- 4. **verbinding** en samenwerking zorgen ervoor dat ondernemers, lokale bestuurders van steden, provincies, gemeente en waterschappen, en alle Nederlanders, worden meegenomen.*

Het in een zienswijze genoemde 'bevorderen' lijkt samen te vallen met 'verbetering' in bovenstaand rijtje. Alle bouwstenen hebben als doel de gezonde leefomgeving te bevorderen.

3.3 Duurzame, circulaire economie

3.3.1 Circulaire economie

Samenvatting zienswijzen

Verschillende indieners zijn verheugd met de prominente plek en verschillende aspecten van circulaire economie (CE) in de NRD.

Een indiener vindt dat bij circulaire economie in de NRD vooral wordt voortgeborduurd op de huidige stand van zaken, zoals grondstof-efficiëntie, verlengen levensduur, sluiten kringlopen en uiteindelijk substitutie en mist vernieuwing.

Reactie

Op 3 februari 2023 is het Nationaal Programma Circulaire Economie (NPCE) gepubliceerd. Het kabinet werkt toe naar een circulaire economie in 2050 met als richtinggevend doel het gebruik van primaire abiotische grondstoffen in 2030 te halveren. In het NPCE zijn concrete doelen voor geselecteerde productgroepen geformuleerd en is er een uitgebreide set aan maatregelen opgenomen. Waar het beleid zich eerder vooral richtte op materialen in de afvalfase, leggen we in dit NPCE steeds meer de nadruk op de gehele keten, van ontwerp en hergebruik tot en met verwerking, zonder de aandacht te verliezen voor de achterkant van de keten.

In het NPCE heeft het ministerie nieuwe concrete beleidsmaatregelen aangekondigd. Het NMP is aanvullend op het NPCE. In het NMP wordt niet alleen circulariteit, maar ook de verdere verduurzaming van ondernemen geborgd. Denk bijvoorbeeld aan duurzaamheid-rapportages van ondernemingen en het gebruik van eco-labels voor consumenten.

Samenvatting zienswijzen met specifieke aandachtspunten

Een aantal indieners maakt specifieke opmerkingen. Zo vraagt een indiener specifiek aandacht voor ruimtelijke inpassingen voor de industrie die de circulaire economie kan faciliteren. Een andere indiener vindt dat er winst te behalen valt bij het hergebruik/ de recycling van producten met schadelijke stoffen, en mist dit in de NRD. Een indiener stelt voor om bronscheiding verplicht te stellen of in te zetten op verplichte na-scheiding van afval.

Daarnaast vraagt een indiener naar meer urgentie voor het stimuleren van de vraag naar recycklaat.

Een indiener vraagt om te kijken naar goede voorbeelden in het buitenland, waarbij het beleid van afvalscheiding in Vlaanderen wordt genoemd.

Tot slot geeft een indiener aan meer geïnformeerd te willen worden over het Rijksbrede Programma Circulaire Economie.

Reactie

Het ministerie ziet nadrukkelijk de opdracht om in het NMP integraal en samenhangend met duurzame, circulaire economie aan de slag te gaan. Daarbij wordt uiteraard de verbinding gelegd met andere programma's. Bijvoorbeeld met het ruimtelijke ordeningsprogramma NOVEX, dat regie geeft aan het leggen van de provinciale ruimtelijke puzzels; met het Impulsprogramma chemische stoffen om de kansen en risico's bij hergebruik/recycling van (producten met) schadelijke stoffen te bezien, en door een maatregel als bronscheiding mee te nemen in de afweging van effectieve maatregelen in zowel NPCE als het NMP.

Met het NPCE heeft het ministerie ook aandacht voor het stimuleren van de vraag naar recycklaat. En de afgelopen periode heeft Nederland zich hard gemaakt voor een Europeesrechtelijke verplichting van de toepassing van recycklaat in bepaalde productgroepen, zoals (plastic) verpakkingen en textiel.

Milieubeleid stopt niet bij de grens en in het opstellen van het NMP neemt het ministerie graag ervaringen uit buurlanden en EU-lidstaten mee bij het opstellen van het uitvoeringsprogramma.

Het ministerie hecht grote waarde aan goede communicatie en participatie. Voor de totstandkoming van het NPCE is met name contact geweest met de bestuurlijke partners van het Grondstoffenakkoord: VNO-NCW, MKB-NL, MVO NL, VCP, FNV, Natuur & Milieu, de Jonge Klimaatbeweging, IPO, VNG, UvW, de vijf Transitieagenda's (Kunststoffen, Consumptiegoederen,

Bouw, Biomassa & Voedsel en Maakindustrie), en de ministeries van BZK, EZK, LNV, OCW, VWS, FIN, SZW en BHOS. Voor de stakeholderbijeenkomsten over het NPCE worden veel partijen uitgenodigd.

Meer informatie over het Programma Circulaire Economie is te vinden op www.nederlandcirculairin2050.nl.

3.3.2 Duurzame productie en consumptie

Samenvatting zienswijzen over duurzaam produceren

Een indiener vraagt extra aandacht voor circulair productontwerp.

Een indiener onderschrijft de opgave voor (gevaarlijke) chemische stoffen in producten in relatie tot de transitie naar een circulaire economie en acht een actief productenbeleid noodzakelijk voor preventie, uitfasering en een risicobenadering met toelaatbare drempelwaarden in secundaire grondstoffen in de tussenliggende periode.

Een indiener stelt voor alle plastics in een keer te vervangen voor *biobased* alternatieven.

Een indiener stelt voor om de mogelijkheid op te nemen om grondstoffen terug te winnen die zonder thermische behandeling niet zijn te ontsluiten of waardoor andere behandelingen en verwerkingsmethoden minder milieuwinst opleveren.

Reactie

In de NRD en in het NPCE heeft het ministerie nadrukkelijk aandacht voor circulair productontwerp.

Het productbeleid wordt vooral op EU-niveau bepaald. Er ligt een Commissievoorstel voor de verordening 'Ecodesign for Sustainable Products Regulation', onder meer gericht op het beperken van het gebruik van (gevaarlijke) chemische stoffen in producten ter bevordering van circulariteit. Ook andere (Europese en Nationale) kaders zijn relevant voor het beperken van (gevaarlijke) chemische stoffen in producten. Zoals de ontwikkeling van Safe and Sustainable-by-design, waarbij al in het ontwerpstadium van stoffen, producten en processen rekening gehouden wordt met de mogelijke risico's voor mens en milieu.

Veel biobased plastics zijn nog niet volledig afbreekbaar. Bovendien heeft het de voorkeur dit zoveel mogelijk op EU-niveau te regelen. Eind 2022 is richtinggevend EU-beleid over biobased plastic gepubliceerd (Policy framework for biobased plastics) wat als uitgangspunt voor het NMP zal fungeren voor biobased plastics.

Het is op dit moment al mogelijk om grondstoffen terug te winnen die zonder thermische behandeling niet zijn te ontsluiten.

Samenvatting zienswijzen over consumenten

Een indiener mist gedragsbeïnvloeding/consumptiegedrag (voedsel, grondstoffengebruik, gebruik wegwerp vs. recyclebare producten) in de NRD. Een andere indiener houdt een pleidooi voor verschillende maatregelen gericht op consuminderen en milieuvriendelijker consumenten. Deze indiener geeft als voorbeeld het belasten van producten waarvoor meer dan 10.000 liter water nodig is en het verbieden van bepaalde reclames. Naast belasten en verbieden stelt een andere indiener voor bepaald gedrag te bevorderen, zoals het biologisch verbouwen van groente en fruit.

Reactie

Het ministerie neemt in het NMP maatregelen op gericht op het duurzaam produceren en consumenten, in samenhang met vraag en aanbod. Hieronder vallen ook maatregelen gericht op gedrag zoals bijvoorbeeld prijsprikkels. Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat heeft de Gedragsstrategie Burgers en circulaire economie opgesteld met gedragsexperts van onder andere het BIT IenW gedragsteam. De inzet is erop gericht met gedragsstimulering burgers (bewust en onbewust) duurzame keuzes te laten maken. Deze strategie in het NPCE, richt de omgeving zo in dat de circulaire keuze makkelijk, logisch en eerlijk is. Benut men drijfveren om obstakels weg te nemen door ontwerp aanvullende maatregelen specifiek per doelgroep, doelgedrag en product. En tot slot verankert en verbreedt men circulair gedrag door ook in te zetten op het vormen van een duurzame identiteit. Duurzaam consumenten heeft een vaste plek in EU-regelgeving en daarmee ook het NMP. Voorbeelden hiervan: de herziening van het EU-consumentenrecht heeft als doel consumenten nauwer te betrekken bij de transitie opgaven, het EU-productbeleid stelt een eco-design verordening

in het vooruitzicht en het Green claims initiatives richt zich op het tegengaan van greenwashing door bedrijven.

3.3.3 Afwenteling naar elders, later of naar andere milieuproblemen

Samenvatting zienswijzen

Een indiener vraagt af of de grondstoffen- en afvalmarkten welke functioneren op een internationale schaal bij alle beleidsvoornemens en -keuzes goed worden meegenomen. Indiener vraagt of figuur 16 uit de NRD klopt.

Ook wordt in een zienswijze steun betuigd voor de aandacht aan het voorkomen van afwenteling, om zo bij te dragen aan een nul effect niveau. Een indiener wijst erop dat bij het voorkomen van afwenteling een integrale benadering nodig is om rekening te houden met tegenstrijdige effecten van maatregelen vanwege de complexiteit van de verschillende opgaven. Deze zogenaamde trade-off's tussen milieu, klimaat, gezondheid en veiligheid vragen om afweging aan de voorkant van initiatieven en ontwikkelingen.

Een indiener vraagt om te bezien in welke mate de verwerking van gescheiden restafval uit het buitenland voor energieproductie door afvalenergiecentrales in Nederland, inzet van aardgas in Nederland kan voorkomen en daarnaast kan bijdragen aan reductie van broeikasgassen in Nederland en andere Europese lidstaten.

Reactie

De grondstoffen- en afvalmarkten neemt het ministerie zo goed mogelijk mee bij het uitwerken van de beleidsvoornemens. Via het Landelijk Afvalbeheerplan (LAP) wordt gestuurd op het verwerken van afval en dat heeft de afgelopen decennia geleid tot een sterke afname van gestort afval. Ook wordt in Nederland veel afval gerecycled. Om echter het afvalbeheer nog beter toe te spitsen op de circulaire economie, zal het LAP worden opgevolgd door het Circulair Materialenplan zodat de focus ook op de hogere treden van de afvalhiërarchie komen te liggen, bij preventie en hergebruik. In het NPCE wordt hier verder op ingegaan.

Figuur 16 van de NRD bevat stromen zoals geïmporteerde en geëxporteerde materialen en producten, materialen en producten van Nederlandse oorsprong, en afvalstromen. Het Sankey diagram visualiseert onder andere dat een groot deel van de Nederlandse materiaalstromen door import van grondstoffen en goederen het land binnenkomt. Een vrij groot deel ervan wordt direct of na verwerking geëxporteerd. Hier wordt onderliggende data gebruikt over internationale handel, afvalstatistieken en daarbij behorende cijfers over verwerking en export van afval.

Het ministerie is blij met de steun die indiener uitsprekt voor de inzet om afwenteling te voorkomen. Het EU-milieubeleid, waaronder het Zero Pollution Actionplan, vormt voor het ministerie een uitgangspunt. In het nationaal milieubeleidskader zijn het voorkomen van afwenteling en 'de vervuiler betaalt' belangrijke bouwstenen, daarin passen concepten als 'echte prijzen' (true pricing) en 'Safe and Sustainable-by-design'. Het ministerie is het met indiener eens dat voorkomen en dus afwegen aan de voorkant een belangrijk uitgangspunt van beleid is. Het is dan wel nodig dat de verschillende effecten goed in beeld gebracht kunnen worden. Daarbij is het integraal analyseren van spin-offs of perverse prikkels naar andere beleidsterreinen een mooi streven. In de praktijk is het heel lastig om dit waar te maken. Daarom zal het niet altijd mogelijk zijn om afwenteling geheel te voorkomen.

Het kabinet zet in op een energietransitie van het gebruik van fossiele energie naar energie uit hernieuwbare bronnen. Verbranding van fossiele energie veroorzaakt niet alleen de uitstoot van broeikasgassen die leiden tot opwarming van de aarde, maar heeft ook uitputting van diezelfde (fossiele) bronnen op de lange termijn als gevolg. Hernieuwbare energie komt uit bronnen die steeds opnieuw worden aangevuld, zoals de wind, de zon, de aarde, waterkracht en biomassa. Reststromen van afvalverbranding behoren daar niet bij. Afgesproken is om al in 2030 een aanzienlijk resultaat bereikt te hebben in de energietransitie. Het beleid is dus gericht op het realiseren van een echte systeemsprong.

3.3.4 Nieuwe kansen en risico's voor het milieu in relatie tot EZK thema's

Samenvatting zienswijzen

Een indiener wijst op milieuhinder van nieuwe duurzame energietechnieken, zoals windenergie, grootschalige uitrol warmtepompen, geothermie, bijstook.

Reactie

Daar waar nieuwe duurzame technieken tot milieuhinder leiden, neemt het ministerie deze mee in het NMP. Daarbij geven we de kanttekening dat de effecten nogal kunnen verschillen. Ingaand op de door de indiener genoemde voorbeelden zien we bij geothermie, waarbij het gas en de olie – die mee omhoog komen met het warme water – milieu-impact kunnen hebben. Die worden wel zoveel als mogelijk afgevangen en benut. Bij bijstook - maar nog veel meer bij houtkachels - is er uiteraard ook milieu-impact. De vraag naar en het gebruik van houtkachels is dit jaar enorm gestegen, eerder door de hoge gasprijs dan door de energietransitie. Bij windenergie en zonnepanelen valt vooral te denken aan de sloopfase, waar we zorgvuldig om moeten gaan met materiaalstromen die in de afvalfase terecht komen.

3.4 Overkoepelende onderwerpen

3.4.1 Bestuur en samenwerking

Samenvatting zienswijzen

Een aantal indieners roepen in hun zienswijzen op tot betere samenwerking tussen Rijk en regio, met meer aandacht voor regionale problematiek en een integrale en gebiedsgerichte aanpak. Eén indiener vraagt speciale aandacht voor de rol van provincies. De indiener is van mening dat provincies een actieve rol moeten hebben bij het opstellen en uitwerken van het NMP. Meerdere indieners vragen om mogelijkheden voor regionaal en lokaal maatwerk.

Een indiener wijst op het Programma Gezonde en Groene Leefomgeving (PGGL). Indiener is van mening dat dit programma breder is dan gezondheidsbevordering en wijst op de raakvlakken met het NMP. Tot slot worden er in enkele zienswijzen complimenten gegeven voor de analyse van de stand van het milieu en aangegeven dat de NRD een goede basis is voor het NMP.

Reactie

Het Nationaal MilieuProgramma is als een van de programma's onder de NOVI betrokken bij de ontwikkeling van de startpakketten voor de provincies op het gebied van Ruimtelijke Ordening. Milieunormen zijn (inter)nationaal. Alle inwoners van Nederland hebben recht op een gelijk minimumniveau. Daarboven is maatwerk mogelijk. Denk bijvoorbeeld aan de hoge normen die voor geluid mogelijk zijn. Het ministerie erkent dat medeoverheden, de provincies, gemeenten en waterschappen daarom een bijzondere positie binnen de participatie hebben. Het ministerie trekt bij voorkeur als één overheid op.

Het ministerie herkent ook de opmerkingen over de raakvlakken tussen het PGGL en het NMP. Bij het opstellen van het NMP brengt het ministerie de raakvlakken met PGGL in beeld (zie ook paragraaf 3.2.5).

3.4.2 Groene financiering en investeringen

Samenvatting zienswijzen

Een indiener wijst op het belang dat bedrijven in de gelegenheid worden gesteld om binnen een realistische afschrijvingstermijn een milieu-investering terug te verdienen.

Reactie

Hoewel er altijd onzekerheid is over de verhouding tussen de kosten/baten bij investeringen, onderschrijft het ministerie het belang van een zekere mate van investeringszekerheid voor ondernemers. Daarbij hoort een voorspelbare overheid waar het gaat om afspraken over milieubeleid, zodat milieu-investeringen op termijn kunnen renderen.

3.4.3 Vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH)

Samenvatting zienswijzen

Een indiener vindt dat het Interbestuurlijk Programma VTH (IBP) naar aanleiding van het rapport van de Commissie Van Aartsen, moet worden meegenomen in het opstellen en uitvoeren van het NMP.

Ook verwacht een indiener dat de genoemde ambities voor 2050 door de genoemde instrumenten biotechnologie en VTH naar verwachting niet worden gerealiseerd.

Een indiener is benieuwd wat de centrale regierol van de Rijksoverheid betekent voor de decentrale verdeling van VTH-taken en ziet ruimte voor versterking van de huidige praktijk. Een ander wijst op het belangrijke en belangwekkende werk voor een veilige en gezonde leefomgeving en de rol die de Omgevingsdiensten daarbij spelen.

Reactie

Het ministerie streeft naar een gezondere, schonere en veiliger leefomgeving. Een goed functionerend VTH-stelsel is een noodzakelijke voorwaarde om milieuschade te voorkomen. Met de opvolging van de aanbevelingen van de commissie Van Aartsen en het IBP (interbestuurlijk programma versterking VTH-stelsel) wordt het fundament onder het VTH-stelsel versterkt: robuuste, deskundige en vernieuwende omgevingsdiensten, die de door de bevoegde gezagen en de aan hen opgedragen taken met gezag en professionaliteit kunnen uitvoeren, waarbij de informatie-huishouding tussen alle partijen in de keten op orde is.

De Rijksoverheid is stelselverantwoordelijke voor het stelsel van VTH. Dit betekent dat de Rijksoverheid de verantwoordelijkheid heeft om het VTH-stelsel goed te laten functioneren. De Rijksoverheid heeft in 2022 een interbestuurlijk programma versterking VTH-stelsel (IBP VTH) gestart om het VTH-stelsel te versterken. In dit IBP VTH wordt onder meer gekeken naar de informatie-uitwisseling tussen ketenpartijen, versterken van de kennisinfrastructuur en het robuuster maken van de omgevingsdiensten. Het is hierbij de ambitie van Rijk, provincies en gemeenten dat de omgevingsdiensten klaar zijn om naast hun huidige taken hun essentiële rol te pakken in de grote transitieopgaven waar Nederland voor staat.

VTH is geen op zichzelf staande strategie, maar een instrument om gestelde doelen te behalen. Ambities op het gebied van bijvoorbeeld verduurzaming, circulariteit, gezonde leefomgeving en vitale ecosystemen kunnen door het VTH-stelsel worden ondersteund. Aan de ondersteuning van de uitvoeringspraktijk wordt aandacht besteed in het NMP. De door de indiener gegeven suggesties om te werken aan kennisborging, het aansturen op het sluiten van grondstofkringlopen en het stimuleren van ketensamenwerking neemt het ministerie mee in de ontwikkeling van het NMP.

3.4.4 Instrumenten

Samenvatting zienswijzen

In zienswijzen wordt benadrukt dat beleidsdoelen voldoende voorzien moet worden van instrumenten. Indieneren doen heel diverse voorstellen voor in te zetten beleidsinstrumenten. Specifiek ook voor te nemen acties op circulaire economie. Eén indiener mist educatie als instrument. Kennis van reparatie en hergebruik hoort in het onderwijs. Gevraagd wordt het begrip vervuiler in de beleidsuitwerking te preciseren. Als voorbeeld draagt de indiener aan dat nog onlangs het ministerie van IenW, na een onderzoek van Platform Investico, moest erkennen dat de kosten van bodemsanering vooral door de overheid gedragen worden, ook als de vervuiler bekend is.

Indieneren geven aan behoefte te hebben aan een betrouwbare overheid die afspraken nakomt en het beleid laat aansluiten op de internationale realiteit. Ook benoemen indieneren een behoefte aan ambitieuze maar haalbare normen en een evenwichtig pakket van stimuleren en reguleren. Men wil dat niet de overheid, maar de vervuiler betaalt. Er is, in aanvulling op de beschreven methodiek, behoefte aan meer inhoud. Ook wordt er in zienswijzen gepleit voor het meenemen van het NMP en kennis over reparatie van producten in het onderwijs.

Reactie

In bijlage 4 wordt een overzicht gegeven van alle in zienswijzen aangedragen beleidsinstrumenten en maatregelen. Het ministerie bedankt alle indieners voor al deze ideeën. De suggesties neemt het ministerie mee in een groslijst die benut wordt bij het uitwerken alternatieve maatregelenpakketten in het kader van het planMER. Mede op basis van resultaten van de beoordeling in het planMER worden de keuzes gemaakt in het NMP. Onderwijs ziet het ministerie als een potentieel krachtig instrument, zoals ook aangegeven in het NPCE.

Het ministerie werkt er naar toe om te voorkomen dat niet de overheid en dus de belastingbetaler, maar juist de vervuiler opdraait voor de kosten voor het saneren van vervuiling. Dit is ook te lezen op bladzijde 22 van het Nationaal Milieubeleidskader: “We willen niet dat de kosten van milieuaantasting worden afgewenteld op de belastingbetaler of andere mensen. Wanneer er iets misgaat bij een fabriek, een schip strandt of er een lozing plaatsvindt, dan moet vooraf zijn geregeld dat de maatschappij niet opdraait voor de saneringskosten. Of het nu gaat om giftig drugsafval, vervuilde grond of zwerfafval: de rekening doorschuiven naar anderen is asociaal. Daarom moet de overheid de kosten van milieuschade neerleggen bij de veroorzakers.”

Terecht wordt gevraagd om een betrouwbare overheid. Het ministerie wil mede met het NMP uitwerking geven aan de Europese ambities voor 2050, die groot zijn. De NRD beschrijft vooral de methodiek en de inhoud komt in het NMP. Het NMP wil ook zekerheid voor het milieubeleid op de langere termijn geven.

3.4.5 Kennisbasis

Samenvatting zienswijzen

In zienswijzen wordt aangegeven dat het NMP gebaseerd moet zijn wetenschappelijke feiten en kennis. Hiervoor is volgens indiener meer samenwerking nodig tussen overheid, industrie en wetenschap.

Een andere indiener geeft aan het belangrijk te vinden dat er wordt teruggekeken op beleid en uitvoering in het verleden, en dat succesvol beleid wordt hergebruikt in het NMP. Expliciet wordt gevraagd om te reflecteren op de Urgentienota van 4 juli 1974. Ook het NMP heeft oudere versies die het terugkijken waard zijn.

Reactie

Het ministerie is het met indiener eens dat het noodzakelijk is om het NMP te baseren op wetenschappelijke feiten. De RIVM-rapportage ‘Milieu: achterstand en acceleratie’, die als bijlage bij de brief van 1 juli 2022 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer is gezonden, is daar een voorbeeld van. Ook het gebruik van de planMER-procedure levert een bijdrage aan op kennis gebaseerde keuzes in het NMP. Zoals beschreven in het participatieplan gebeurt het opstellen van het NMP in nauwe samenwerking met maatschappelijke organisaties. Ook de uitvoering zal door samenwerking van overheden, industrie, wetenschap en inwoners tot stand komen. Ten slotte zal Nederland op Europees niveau, samen met het RIVM, blijven bouwen aan wetenschappelijke kennisontwikkeling door deel te nemen aan onderzoeksprogramma’s onder Horizon Europe.

Opgedane kennis en ervaring vanuit diverse nota’s en plannen over het milieubeleid uit de afgelopen decennia zal het ministerie betrekken bij het opstellen van het NMP. Deze documenten stonden immers aan de basis van het huidige milieubeleid en hebben onder meer geleid tot regelgeving.

4 Aanpak planMER

4.1 Beleidsmaatregelen

Samenvatting zienswijzen

Er zijn diverse zienswijzen ingediend over het ontbreken van concrete beleidsmaatregelen in de NRD. Ook worden in zienswijzen suggesties gedaan voor beleidsmaatregelen die in het planMER beoordeeld kunnen worden, en over de systematiek van het beoordelen van de beleidsmaatregelen. Door indieners wordt aangegeven dat in de NRD te weinig aandacht is voor het instrumentarium. Het instrumentarium wordt volgens indieners niet concreet genoeg uitgewerkt en indieners stellen de vraag of het instrument MER onderdeel is van de beleidsmaatregelen voor het NMP. In het verlengde daarvan wordt in zienswijzen gevraagd de kernopgaven te vertalen in concrete beleidsmaatregelen. Door verschillende indieners worden suggesties voor beleidsmaatregelen gegeven die onderzocht kunnen worden in het planMER, zoals een minimaal percentage recycelaat in nieuwe producten vastleggen in wetgeving. Een indiener geeft aan dat bestaande beleidsmaatregelen per definitie onderdeel van de referentiesituatie zijn en niet getoetst hoeven te worden. En de vraag wordt gesteld of het NMP enkel uit bestaand beleid zal bestaan of dat er ook nieuwe beleidsmaatregelen in worden opgenomen.

Reactie

Tijdens het opstellen van de NRD had het ministerie nog weinig zicht op het instrumentarium en de beleidsmaatregelen die nodig zullen zijn om de beleidsdoelen van het NMP waar te maken. Inmiddels is het NPCE tot stand gekomen waar zowel algemene maatregelen als maatregelen specifiek gericht op bepaalde productstromen zijn opgenomen die de transitie naar een circulaire economie versnellen. Het ministerie wil gezamenlijk met belanghebbenden tot aanvullende beleidsmaatregelen komen. Daarom zijn in het najaar van 2022 verschillende bijeenkomsten georganiseerd om voor de hoofdpogaven met een brede groep aan belanghebbenden beleidsmaatregelen te inventariseren. Er wordt nog geen keuze gemaakt welke beleidsmaatregelen daadwerkelijk worden opgenomen in het NMP. Eerst wordt verkend welk palet aan beleidsmaatregelen denkbaar is om de doelen van het NMP mee te behalen. Vanuit dit brede palet aan beleidsmaatregelen worden alternatieve beleidspakketten gevormd die in het planMER met elkaar worden vergeleken op doelbereik en effecten op brede welvaart. Daarna wordt - met input van de belanghebbenden - pas de keuze gemaakt welke beleidsmaatregelen daadwerkelijk worden opgenomen in het NMP. Overlap met de maatregelen uit het NPCE wordt voorkomen. Het ministerie waardeert het dat in de zienswijzen ook al suggesties voor beleidsmaatregelen zijn gedaan. Deze suggesties voor concrete beleidsmaatregelen (te vinden in Bijlage 4) worden meegenomen bij het samenstellen van de alternatieve beleidsmaatregelenpakketten die onderzocht worden in het planMER als deze aanvullend zijn op andere programma's zoals het NPCE. In het planMER zal aangegeven worden wat met elk van de aangedragen suggesties gedaan is.

Het MER is een bestaand beleidsinstrument, dat ook onder de omgevingswet in gebruik blijft. Bij de uitwerking van het NMP zal het ministerie bekijken of er aanleiding is om wijzigingen met betrekking tot het MER-instrument op te nemen bij de beleidsmaatregelen in het NMP.

Het ministerie deelt de mening dat het huidige beleid onderdeel is van de referentiesituatie en dat nieuwe beleidsmaatregelen beoordeeld moeten worden op doelbereik en milieueffecten. In het NMP worden ook nieuwe beleidsmaatregelen opgenomen.

4.2 Selectie te beoordelen alternatieven

Samenvatting zienswijzen

Het ministerie heeft verschillende zienswijzen ontvangen die gaan over het selecteren van de te beoordelen alternatieven. Indieners stellen voor om met bandbreedtes te werken, bijvoorbeeld minimaal aan EU-wetgeving voldoen en maximaal de ambitie 'geen milieuemissies in 2050', of hoog ambitieniveau en laag ambitieniveau. Ook stellen indieners voor om eerst naar duurzame toekomstscenario's te kijken en dan pas te bezien welke beleidsmaatregelen daarbij passen. In een zienswijze wordt de zorg uitgesproken of er na de 'effectzeef', zoals benoemd in de NRD, nog iets over blijft dat voldoende concreet is om te beoordelen in het planMER. Tot slot geeft een indiener aan het onduidelijk te vinden wat de plek is van figuur 20 van de NRD in het stappenplan voor het planMER. Door indiener wordt aangegeven dat figuur 20 (trechter relevante beleidsmaatregelen NMP) niet overeenkomt met het stappenplan dat in de paragrafen daarna volgt.

Reactie

In het planMER wordt de bandbreedte van effecten in beeld gebracht. De 'hoeken van het speelveld' worden uitgewerkt in onderscheidende, uiterste, maar ook plausibele alternatieve beleidspakketten waarbij de maatregelen uit het NPCE als gegeven worden beschouwd. Er zijn verschillende assen denkbaar om de hoeken van het speelveld inzichtelijk te maken. Voorstellen die daarvoor in de zienswijzen gedaan zijn (EU-normen versus het sturen op verdergaande nationale ambities, hoog ambitieniveau versus laag ambitieniveau) worden daarbij in overweging genomen. Daarna worden de effecten van de verschillende alternatieve beleidspakketten in beeld gebracht. Vervolgens is het aan de verantwoordelijke bestuurders om af te wegen welke maatregelen in het NMP worden opgenomen. Deze maatregelen zijn aanvullend op al aangekondigde of ingezette maatregelen. Stappen 3 en 4 in de NRD beschrijven het vormen van de alternatieve beleidspakketten, in stap 5 en 6 zoals beschreven in de NRD worden deze beoordeeld en bepaalt de bestuurder onder andere op basis van deze beoordeling welke maatregelen er worden opgenomen in het NMP.

Wat betreft het gebruik van duurzame toekomstscenario's, is in de aanpak van het planMER ervoor gekozen om eerst vanuit de hoofdogaves en thema's beleidsmaatregelen op te halen en vanuit die beleidsmaatregelen tot onderscheidende en integrale alternatieven te komen. Daarnaast kan het gebruik van een toekomstscenario als 'natuurinclusief Nederland' meerwaarde bieden bij het tot stand komen van de alternatieve beleidspakketten. Bij het tot stand komen van de integrale alternatieve beleidspakketten wordt dit meegenomen.

Het is mede de rol vanuit het planMER aan de opdrachtnemer van het planMER om samen met het ministerie de maatregelen dusdanig concreet te formuleren dat er in het planMER ook daadwerkelijke maatregelen over blijven die beoordeeld en met elkaar vergeleken kunnen worden. Daarbij erkent het ministerie dat het formuleren van concrete en kwantitatieve doelen van belang is om een goede beoordeling van de maatregelen te kunnen uitvoeren.

Ter verduidelijking van figuur 20: deze figuur valt binnen het stappenplan (de stappen 1 t/m 6) en staat daar niet los van. Het trechteren van de relevante beleidsmaatregelen, hetgeen in beeld is gebracht in figuur 20, is stap 2 van de 6 beschreven stappen. De 6 stappen zijn samenvattend in beeld gebracht in figuur 19 (stappenschema planMER NMP).

4.3 Beoordelingskader

Samenvatting zienswijzen

In zienswijzen over het beoordelingskader gaat het over de concreetheid van de doelstellingen, het toevoegen van thema's en het verduidelijken van definities en de beoordelingscriteria. Door indieners wordt aangegeven dat het onduidelijk blijft hoe de effecten op doelbereik en brede welvaart beoordeeld worden, aan welke criteria getoetst wordt en hoe daarbij integraliteit geborgd wordt. Specifiek voor het thema gezondheid wordt een integrale en concrete doelstelling gemist. Daardoor is het volgens indiener onduidelijk of het planMER een goede beoordeling zal doen wat betreft de milieu-gezondheidsimpact van het NMP. Ook wordt in een zienswijze gevraagd hoe van doelbereikthema's van de hoofdogaven (pagina 46) gekomen is tot de brede welvaartseffecten (pagina 47). Daarnaast wordt gevraagd of er ook sociaal-economische effecten in beeld worden

gebracht. Meer algemeen wordt in de zienswijze de suggestie gedaan om aan te sluiten bij de systematiek van het Rad van de Leefomgeving, waarbij het *planet* aspect volgens indiener doorslaggevend zou moeten zijn bij de toetsing op doelbereik. Indiener is blij te zien dat bodem en water worden meegenomen en stelt voor om bij vitale ecosystemen het thema biodiversiteit toe te voegen aan het beoordelingskader op doelbereik. In de zienswijze wordt aangegeven dat het onduidelijk is welke plek afwenteling krijgt binnen het beoordelingskader (onder doelbereik of onder brede welvaart?). Indiener stelt dat de geformuleerde doelen bij geluid, water, bodem en afwenteling concreetheid missen en daardoor minder goed beoordeeld kunnen worden.

Tot slot wordt in zienswijzen gewezen op de onduidelijke definitie van chemische stoffen, waardoor onvoldoende concreet wordt welke risico's voor mens en milieu precies worden aangepakt. Daarmee wordt volgens indiener mogelijk ook de beoordeling onvoldoende concreet waardoor de effectiviteit van het beleid beperkt zal zijn. Wat betreft het beleid rondom biotechnologie en genetische modificatie is volgens indiener nog onduidelijk aan welke criteria getoetst wordt in het planMER. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor de impact op gezondheid en ecosystemen, naast de uitleg van het EU recht op dit gebied (met verwijzing naar de uitspraak van het EHVJ in 2018).

Reactie

In het planMER worden de beoordelingscriteria voor de beoordeling op doelbereik en brede welvaart concreter uitgewerkt. Op het moment van het opstellen van de NRD waren de beleidsmaatregelen, naast die opgenomen in het NPCE, en het abstractieniveau daarvan nog niet duidelijk. Daarom was het niet mogelijk een precies beeld te geven van de criteria waarop zinvol getoetst kon worden. Voor brede welvaart is alleen een longlist met criteria opgenomen in de NRD. Later wordt bekeken welke criteria tot zinvolle beslisinformatie leiden. Integraliteit, onder andere in het kader van een integrale beoordeling op gezondheid wordt in het planMER verder uitgewerkt.

De doelbereik thema's zijn bepaald aan de hand van de doelen die door het ministerie zijn geformuleerd voor het NMP. Voor de beoordeling op brede welvaart wordt bekeken welke andere omgevingseffecten relevant zijn om in beeld te brengen voor besluitvorming. Dat zijn in elk geval effecten op belangrijk aanpalend beleid, zoals de effecten op biodiversiteit en klimaat. Ook wordt een doorvertaling gemaakt van de effecten op milieu naar financiële baten en lasten (kwalitatief, onderbouwd op basis van kentallen). Op basis van de voorgestelde beleidsmaatregelen wordt bekeken of, en zo ja, welke sociale criteria relevant zijn voor de beoordeling.

De suggestie om aan te sluiten bij de systematiek van het Rad van de Leefomgeving wordt meegenomen en afgewogen bij het definitief maken van het beoordelingskader voor het planMER.

Het NMP heeft vooralsnog geen doelstelling in het kader van biodiversiteit geformuleerd. Het NMP is niet primair gericht op het versterken van de biodiversiteit. De doelstellingen en beleidsmaatregelen in het NMP kunnen echter wel degelijk positieve of negatieve gevolgen voor de biodiversiteit hebben.

Niet alleen de opgaven die in het NMP centraal staan worden in het planMER beoordeeld. Ook effecten op andere maatschappelijke opgaven worden in het planMER beoordeeld, zoals biodiversiteit en op aspecten van brede welvaart. De beoordeling van deze effecten is ook relevant bij de uiteindelijke keuze van maatregelen in het NMP.

Wat betreft de plek van afwenteling in het beoordelingskader is van belang dat het voorkómen van afwenteling één van de principes uit het NMK is. Het NMP wil hier uitwerking aan geven. In het planMer wordt beoordeeld in hoeverre afwenteling wordt voorkomen.

De stelling van een indiener dat de geformuleerde doelen bij geluid, water, bodem en afwenteling concreetheid missen en daardoor minder goed beoordeeld kunnen worden is terecht. De NRD is een weergave van de stand van het uitwerkingsproces. Het concreter formuleren van deze doelen wordt meegenomen in de verdere uitwerking van het NMP en daarmee ook in het beoordelingskader voor het planMER.

De definitie van chemische stoffen moet eerst verduidelijkt worden om concreet te maken welke risico's voor mens en milieu precies worden aangepakt. Alleen dan kan de beoordeling in het planMER op dit thema voldoende concreet worden.

De criteria voor toetsing aan het beleid rondom biotechnologie en genetische modificatie worden in het planMER verduidelijkt. De vraag om daarbij aandacht te hebben voor de impact op gezondheid en ecosystemen en de uitleg van EU recht en jurisprudentie nemen we daarbij mee.

5 Vervolgproces en Participatie

5.1 Vervolgproces

Samenvatting zienswijzen

Een indiener stelt voor om het NMP de ondertitel 'Leefomgevingsprogramma' mee te geven. Deze indiener vraagt ook bij elke periodieke evaluatie en bijstelling een zienswijzeronde te houden. Indiener vraagt rekening te houden met de verschillende doelgroepen bij publicatie van het NMP. Indiener benoemt specifiek 'mensen met weinig tot geen inhoudelijke kennis over milieu of circulaire economie' en stelt een publieksversie van het NMP voor. Eén indiener vraagt zijn zienswijze door te sturen naar de commissie m.e.r. Een andere indiener vraagt of de aanvullende of aangescherpte maatregelen in het NMP via officiële bekendmakingen gepubliceerd gaan worden, met de mogelijkheid van zienswijzen of bezwaar.

Reactie

Het ministerie waardeert deze suggesties in de zienswijzen. De commissie m.e.r. krijgt inzage in alle binnengekomen zienswijzen. Ook de commissie m.e.r. adviseert om een titel te kiezen die duidelijker aansluit op de focus van het programma. Op het moment dat het NMP in ontwerp gereed is, zal het ministerie zich over de exacte titel en ondertitel buigen. In het NMP zal de periodieke evaluatie en bijstelling beschreven worden. Op dit moment denkt het ministerie na hoe dit te gaan doen en hoe het de samenleving daarbij wil gaan betrekken. Uit het voorstel tot het toevoegen van een formele zienswijzenprocedure maakt het ministerie op dat de indiener het belangrijk vindt dat de samenleving in de brede zin van het woord de mogelijkheid krijgt mee te denken en een mening te geven over de evaluatie en bijstelling. Dat belang ziet het ministerie ook. Bij de vormgeving in het NMP van de periodieke evaluatie en bijstelling zal het ministerie aangeven hoe de samenleving wordt betrokken. De suggestie om een publieksversie te maken neemt het ministerie in overweging. Bij de NRD is er een publiekssamenvatting uitgebracht. Het is inderdaad zo dat het ontwerp NMP, inclusief de aanvullende of aangescherpte maatregelen, een nieuwe zienswijzenprocedure zal doorlopen. Dit is onderdeel van de plan-m.e.r. procedure. Indiener is van harte uitgenodigd ook dan een zienswijze in te dienen.

5.2 Participatie

Samenvatting zienswijzen

Meerdere indieners geven complimenten en uiten hun waardering voor het participatieplan. Eén indiener spreekt daarnaast waardering uit voor de kennismakingsbijeenkomst die op 26 september plaats heeft gevonden.

Samenvatting zienswijzen - Aanbod meedenkkracht

Een aantal indieners geeft aan graag bereid te zijn hun kennis en inzichten in te brengen bij het opstellen van het NMP. Zij geven aan actief bij te willen dragen aan het participatieproces en het ministerie van advies te willen voorzien. Eén indiener heeft – naast het aanbod om mee te denken en mee te doen – een reflectienota op het milieubeleid geschreven en vraagt om een inhoudelijke reactie. Deze indiener geeft ook aan in gesprek te willen gaan over die reactie. Ook geeft een indiener aan de nieuwsbrief te willen ontvangen. Een andere indiener uit zijn ontevredenheid over de manier waarin de bijdragen van deze indiener op het NMK zijn verwerkt. De indiener is van mening dat zijn meedenkkracht onvoldoende is benut.

Reactie

Het ministerie bedankt indieners voor hun vriendelijke, ondersteunende woorden. Het ministerie waardeert het dat partijen actief aanbieden hun kennis en inzichten in te brengen. Van het aanbod maakt het ministerie graag gebruik. De partijen die in hun zienswijze hebben aangegeven bij het vervolg betrokken te willen zijn, zijn uitgenodigd voor de eerste participatiebijeenkomst op 17 november 2022. Ook voor het vervolg van het opstellen van het NMP houdt het ministerie contact met deze partijen. De reflectienota op het milieubeleid is binnen het ministerie met interesse gelezen. De vragen die indiener in deze reflectienota stelt, zijn in voorgaande hoofdstukken beantwoord. Het ministerie gaat graag in gesprek met indiener over deze reflectie. De indiener die vroeg om de nieuwsbrief te ontvangen weet inmiddels hoe hij zich voor deze nieuwsbrief aan kan melden. We betreuren het dat een indiener zich tot op heden onvoldoende gehoord voelt. Deze indiener is benaderd om dit nader te bespreken.

Samenvatting zienswijzen - Perspectief inwoner

Indiener benadrukt het belang om het perspectief van de burger mee te nemen. Indiener vraagt daarbij te kijken naar de bereidheid en het handelingsperspectief van de burger. Ook vraagt indiener aandacht te hebben voor het draagvlak voor maatregelen bij burgers en legt de link met instrumenten, zoals regelgeving en communicatie.

Reactie

De genoemde aandachtspunten neemt het ministerie ter harte. Het perspectief van de burger vindt het ministerie belangrijk. Daarom heeft het ministerie besloten een Participatieve Waarde Evaluatie (hierna: PWE) uit te voeren. Met dit instrument wordt een brede groep inwoners met verschillende achtergronden geraadpleegd over de te maken keuzes voor het NMP. Meer informatie over de PWE – methode kunt u vinden op <https://www.tudelft.nl/tbm/pwe/> Op het moment dat het ministerie het gesprek over concrete maatregelen en instrumenten gaat voeren, heeft het zeker aandacht voor het perspectief van inwoners, zowel de huidige als de toekomstige generaties.

Samenvatting zienswijzen - Doelgroepen

Een aantal indieners doet suggesties voor partijen die volgens hen in het vervolgproces betrokken moet worden. Indieners vragen specifiek aandacht voor het perspectief van inwoners (de burger), uitvoerders van beleid, provinciale staten en toekomstige generaties.

Eén indiener vraagt zich af hoe een bredere groep bekend wordt gemaakt met de participatiemogelijkheden. Deze indiener wijst erop dat burgers en ondernemers niet vanzelf op de website kijken waar informatie over de participatiemogelijkheden staat. Een andere indiener mist een visie op welke partijen het ministerie actief wil betrekken bij de totstandkoming van het programma. Ook de visie op het betrekken van de uitvoerders van beleid wordt gemist.

Tot slot is er een indiener die waarschuwt voor het 'selectief winkelen' onder stakeholders. Daarbij wijst deze indiener heel specifiek op de verhouding tussen overheden en bedrijfsleven. Indiener is van mening dat ook bij vrijwillige afspraken tussen overheden (akkoorden, overeenkomsten en convenanten) het bedrijfsleven betrokken moet zijn.

Reactie

Het ministerie is erg blij met de gedane suggesties. Veel partijen zullen niet actief, uit zichzelf participeren. Daarom neemt het ministerie een aantal maatregelen om een grotere groep te bereiken, zoals de hiervoor genoemde PWE. Het ministerie zet ook andere communicatiemiddelen in. Voor deze zienswijzenprocedure zijn bijvoorbeeld banners geplaatst op diverse websites, zoals de website van Libelle, Autoweek, Trouw en Gaspedaal. Ook wordt er samengewerkt met de Jongerenmilieuraad om de stem van jongeren mee te nemen in het NMP-proces. Het kan natuurlijk zijn dat een bepaalde belangrijke doelgroep ontbreekt. Als het ministerie dat signaleert zal het ministerie daar actief naar op zoek gaan. Het zal moeilijk blijven om alle groepen te bereiken.

De visie op het betrekken van partijen bij het vervolgproces is in het participatieplan beknopt weergegeven. Het ministerie begrijpt de behoefte vanuit de indiener. Uitgangspunt bij het opstellen van het NMP en de participatie daaromtrent is dat 'iedereen die geraakt wordt door het beleid ten minste de mogelijkheid heeft inbreng te leveren'. Het ministerie wil het NMP participatief opstellen. Daarom is het ministerie in gesprek met partijen over hun betrokkenheid: of partijen betrokken willen worden en zo ja, op welke manier, op welke onderwerpen en op welk moment in het proces? Hier

gaat het ministerie ook met bestuurders van decentrale overheden (provincies, gemeenten en waterschappen) over in gesprek.

Partijen die – om wat voor reden dan ook – niet betrokken willen worden, kan het ministerie niet dwingen. Het ministerie doet in ieder geval zijn best de participatiebijekomsten zo laagdrempelig mogelijk te maken. Zo organiseert het ministerie de in het participatieplan genoemde themasessies over de verschillende opgaven op één dag, na elkaar op een locatie in het midden van het land. Als partijen andere wensen hebben of belemmeringen ervaren hoort het ministerie dat graag. Dat kan onder andere door een mail te sturen naar postbusnationaalmilieuprogramma@minienw.nl.

De opmerking over het risico van ‘selectief winkelen’ onder stakeholders neemt het ministerie ter harte. Het ministerie streeft ernaar – zoals hiervoor geschreven – alle partijen die dat willen, te betrekken. De verslagen van de verschillende stakeholderbijekomsten plaatst het ministerie zo snel mogelijk op de website. Daarmee maakt het ministerie voor iedereen inzichtelijk wat er besproken is. Tot slot staat het ministerie open voor één-op-één contacten, mochten partijen daar behoefte aan hebben.

Samenvatting zienswijzen - Scope en samenhang

Indiener is van mening dat er een verschil is in de scope van het NMP zoals benoemd in het NRD en de scope van het participatieplan. Indiener vindt daarom dat het participatieplan ook de integraliteit van vervuiling, biodiversiteit en klimaat moet nastreven. Daarnaast wijst een indiener op het belang voeling te houden met andere beleidsprogramma's. Indiener geeft aan dat er in het participatietraject explicieter ruimte kan worden gemaakt en noemt specifiek drie grote transities: klimaat en energie, woningbouw en bereikbaarheid, en stikstof en natuur.

Reactie

Het is inderdaad zo dat de beleidsprogramma's over o.a. biodiversiteit en klimaat het NMP beïnvloeden en omgekeerd. De gevraagde aandacht voor de andere beleidsprogramma's is terecht. Vanuit participatie vindt het ministerie het belangrijk dat de inbreng die gegeven wordt, ook in het NMP verwerkt kan worden. Inbreng over de onderwerpen waar het NMP niet over gaat, kan het ministerie niet verwerken. Dat houdt niet in dat er geen aandacht voor is. In het participatieplan is dit expliciet benoemd om te voorkomen dat er bijdragen komen die uitsluitend over biodiversiteit of klimaat gaan. In het definitieve participatieplan zal dit nader geduid worden.

Samenvatting zienswijzen - Suggesties aanpak

Een indiener stelt voor te kijken naar een vernieuwende aanpak met meer ruimte voor inbreng van inwoners (burgers) en decentrale overheden. Indiener wijst expliciet op de inzet van citizen science en burgermetingen. Indiener ziet dit als een manier om belevingsaspecten in kaart te kunnen brengen, zodat ook beleving als bij afwegingen meegenomen kan worden.

Reactie

Het ministerie laat een Participatieve Waarden Evaluatie (PWE) uitvoeren. Het ministerie ziet de PWE als instrument om de inbreng van inwoners op een laagdrempelige manier te vergaren. Daarnaast werkt het ministerie aan visie op de inzet van citizen science bij milieuonderwerpen. Vragen als ‘wanneer en waarom is de inzet van citizen science van toegevoegde waarde?’ en ‘(Hoe en in welke mate) moeten we citizen science faciliteren?’ zullen in die visie aan de orde komen. Het ministerie heeft een aantal gesprekken gevoerd met partijen die veel ervaring hebben met citizen science. Denk bijvoorbeeld aan het RIVM en LandschappenNL. Citizen science kan één van de instrumenten zijn die in het NMP een plak krijgen.

6 Bijlagen

Bijlage 1. Kennisgeving Nederlands en Engels

Denk mee over het Nationaal Milieuprogramma

Rijksoverheid

Een zienswijze indienen op de NRD en het Participatieplan is het eerste officiële participatiemoment. Hierna volgen er nog andere momenten waarop burgers en partijen die bij het NMP betrokken zijn, geraadpleegd worden. Hoe en op welke manier dit wordt gedaan, staat in het participatieplan.

Wat willen we van u op dit moment weten?
U kunt een zienswijze geven op de NRD en het participatieplan van het Nationaal Milieuprogramma. Wij stellen het op prijs als uw reactie ingaat op de volgende vragen:

- Zijn er milieuproblemen die u nog mist?
- Welke aandachtspunten heeft u voor het Nationaal Milieuprogramma?
- Kunt u zich vinden in het voorgestelde participatieproces?

Wilt u bijdragen aan het opstellen van het Nationaal Milieuprogramma (NMP)?
Dat kan. Van woensdag 24 augustus tot en met dinsdag 4 oktober 2022 kunt u een reactie geven op de eerste contouren van het Nationaal Milieuprogramma. Hieronder leest u hoe u dit kunt doen.

Waar gaat het Nationaal Milieuprogramma over?
In het Nationaal Milieuprogramma (NMP) komt te staan hoe het kabinet ervoor wil gaan zorgen dat in 2050 onze leefomgeving gezond, schoon en veilig is en dat milieuresico's verwaarloosbaar zijn.

Dit doen we vanuit drie hoofdpogingen:

- **Vitale Ecosystemen:** vitale ecosystemen staan aan de basis van ons bestaan. Alleen als de bodem-, water- en luchtkwaliteit op orde zijn, kunnen we tot een gezonde leefomgeving voor de mens komen.
- **Gezonde Leefomgeving:** de kwaliteit van onze leefomgeving wordt beïnvloed door de activiteiten die we ontplooiën. We wonen, werken, recreëren en verplaatsen ons in die leefomgeving.
- **Duurzame, Circulaire Economie:** bij de stap naar een duurzame en circulaire economie willen we ervoor zorgen dat die activiteiten de leefomgeving zo min mogelijk verstoren.

Milieueffectrapportage (m.e.r.)
Met een plan milieueffectrapportage worden mogelijke alternatieve beleidskeuzes vergeleken. De effecten op milieu, economie en andere effecten op onze leefomgeving worden hierbij in beeld gebracht. Op basis van de kennis van de effecten worden later in het proces de beleidskeuzes gemaakt die worden opgenomen in het NMP. De eerste stap van het plan m.e.r. betreft de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD). In de NRD wordt beschreven wat de hoofdpogingen zijn voor het milieubeleid, hoe deze hoofdpogingen uitgewerkt gaan worden en hoe de mogelijke effecten in beeld gebracht gaan worden.

Participatiemogelijkheden Nationaal Milieuprogramma
Het vormgeven en uitwerken van het NMP kan en doet het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat niet alleen. Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat werkt samen met verschillende overheidspartijen en andere partijen zoals (koepel)organisaties vanuit het bedrijfsleven, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties, bewonersorganisaties en individuele inwoners.

INFORMATIE
Meer informatie vindt u op de website van Platform Participatie.

U kunt ook de QR-code hiernaast scannen om op de website terecht te komen.

Hier vindt u informatie over:

- De inhoud van het programma.
- Hoe en waar u documenten kunt inzien.
- Planning van het programma.
- Manieren om een zienswijze in te dienen.
- Hoe op uw zienswijze wordt gereageerd.

INFORMATIEPUNT DIGITALE OVERHEID
De overheid vindt het belangrijk dat iedereen mee kan doen. Niet iedereen is even handig met computers. Daarom zijn er Informatiepunten Digitale Overheid.

Deze informatiepunten vindt u in de bibliotheken. U kunt er makkelijk binnenlopen om uw vragen over websites van de overheid te stellen. Bijvoorbeeld voor het op de computer bekijken van documenten die bij dit project horen. Vraag evenaar bij de bibliotheek bij u in de buurt. Voor meer informatie kunt u terecht op de website van het Informatiepunt Digitale Overheid.

BIJWONEN BIJENKOMSTEN NATIONAAL MILIEUPROGRAMMA
U bent welkom om bijeenkomsten over het Nationaal Milieuprogramma bij te wonen.

- **Digitaal spreekuur** voor vraag en antwoord.
Datum: woensdag 7 september 2022, van 19.00 uur tot 20.00 uur.
- **Fysieke bijeenkomst** inclusief netwerkboreel (ook te volgen via livestream).
Datum: maandag 26 september 2022, van 14.00 uur tot 17.00 uur.
Locatie: **Prodentabank**, Oude Fabrieksstraat 20 in Amersfoort.

Meer informatie over deze bijeenkomsten en hoe u zich hiervoor kunt opgeven vindt u op de website van het Nationaal Milieuprogramma.

Vragen?
Vragen over de NRD, het participatieplan of de procedure kunt u stellen:

- Tijdens de bijeenkomsten.
- Door het contactformulier in te vullen op de website van het Nationaal Milieuprogramma.
- Door te bellen via telefoonnummer 070 456 96 07.

Have your say on the National Environmental Programme

Rijksoverheid

Opportunities to participate in the preparation of the National Environmental Programme

The Ministry of Infrastructure and Water Management cannot design and flesh out the NMP by itself. The Ministry of Infrastructure and Water Management cooperates with various government bodies and other organisations, companies, and scientific institutions. Giving a response to these documents is the first official opportunity to participate. It will be followed by further consultation rounds for members of the public and parties involved in the NMP. The details are set out in the participation plan.

What input do we need from you right now?
You can submit your views on the NRD and the National Environmental Programme participation plan. Please address the following questions in your response:

- Are there any other environmental challenges that you would like to see included?
- Do you have any points of concern with regard to the National Environmental Programme?
- Do you agree with the plans for the participation process?

We'd like to hear your ideas as input for the National Environmental Programme (NMP). From Wednesday 24 August 2022 until Tuesday 4 October 2022 you will have an opportunity to respond to the initial outline of the National Environmental Programme. To find out how, read on.

What is the National Environmental Programme about?
The National Environmental Programme will set out the government's long-term strategy for delivering a living environment that is healthy, clean, and safe, with negligible environmental risks in 2050.

The task of formulating the NMP can be broken down into three main challenges:

- **Vital Ecosystems**
We owe our very existence to vital ecosystems. We must safeguard the quality of our soil, water, and air if we wish to create a healthy living environment.
- **Healthy Living Environment**
Our activities affect the quality of our living environment. We live, work, relax and travel in that living environment.
- **Sustainable, Circular Economy**
As we transition to a sustainable and circular economy, we want to minimise the disruptive impact of these activities on our living environment.

Strategic Environmental Assessment
A Strategic Environmental Assessment (SEA) will be used to compare potential alternative policy options. This will help to identify impacts on the environment and the economy, as well as other impacts on our living environment. Based on our understanding of these impacts, policy options will then be selected for inclusion in the NMP. The first step of the SEA involves the Memorandum on Scope and Level of Detail (NRD). The NRD describes what the main environmental policy challenges are, how they are to be fleshed out, and how any potential impacts are to be identified.

DO YOU NEED MORE INFORMATION?
You can find out more at www.platformparticipatie.nl/nationaalmilieuprogramma. Or scan:

This site contains information about:

- The programme's contents.
- How and where you can inspect the relevant documents.
- The timetable for the programme.
- How the responses to your views will be communicated.
- You can email your views to info@platformparticipatie.nl.

DIGITAL GOVERNMENT INFORMATION POINT
The government wants everyone to be able to take part. Some people are better at using computers than others. This is why Digital Government Information Points were created. You can find them in public libraries. It's easy to pop in and get answers to your questions about government websites. About reading online documents related to this project for instance. Ask at your local library. You can find more at www.informatiepuntdigitaleoverheid.nl.

TAKING PART IN AN INFORMATION SESSION
We will be holding several information sessions in September. You can take part online. We will publish details of the dates on our website: www.nationaalmilieuprogramma.nl.

ANY QUESTIONS?
You will have an opportunity to ask questions at one of the information sessions in September. In the meantime you can contact us by clicking [bel mil terug](mailto:bel_mil_terug) (call me) at www.platformparticipatie.nl/nationaalmilieuprogramma or by calling +31 (0)70 456 96 07.

Bijlage 2.

Overzicht zienswijzen en paragrafen met de reactie

In de onderstaande tabel is de link gelegd tussen de (deel)zienswijzen van de indieners en de paragraaf waarin wordt gereageerd op deze (deel)zienswijze. De tabel is ingedeeld naar indienersgroepen: overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijven en brancheorganisaties.

Bedrijf/organisatie	ID	De reactie op uw (deel)zienswijze is te vinden in de volgende paragrafen:
PSP'92 Gelderland	91334423	2.2 / 2.3 / 3.3.1 / 3.4.3 / 3.4.5 / 5.1 / 5.2
Jongerenmilieuraad	90993997	2.3 / 4.3
MVO Nederland	90992398	2.3 / 5.2
NVRD	90988238	2.1 / 2.3 / 4.1 / 5.2
Interprovinciaal Overleg (IPO)	90984612	2.1 / 2.2 / 2.3 / 3.1.1 / 3.1.2 / 3.1.4 / 3.1.5 / 3.2.1 / 3.2.2 / 3.2.3 / 3.2.4 / 3.2.5 / 3.3.1 / 3.3.2 / 3.3.3 / 3.3.4 / 3.4.1 / 3.4.3 / 3.4.4 / 4.1 / 4.2 / 4.3 / 5.2 /
Vereniging Afvalbedrijven	90983353	2.2 / 3.1.1 / 3.1.5 / 3.3.1 / 3.3.2 / 3.3.3 / 4.1
Renewi	90983185	3.1.1 / 3.1.2 / 3.1.4 / 3.3.1 /
VNO-NCW / MKB-Nederland	90977377	2.2 / 2.3 / 3.1.4 / 3.1.5 / 3.4.2 / 3.4.3 / 3.4.4 / 3.4.5 / 5.2
GGD GHOR Nederland	90973384	2.3 / 3.2.4 / 3.2.1 / 3.2.2 / 3.2.5 / 3.4.1 / 3.4.5 / 4.3 / 5.2
Milieu Centraal	90955095	2.1 / 2.3 / 5.2
Stichting Milieuzorg Zeist e.o.	90954874	2.2 / 2.3 / 3.1.3 / 3.1.4 / 3.1.5 / 3.2.1 / 3.2.2 / 3.2.4 / 3.2.5 / 3.3.3 / 3.4.1 / 4.2 / 4.3
Particulier	90385399	3.1.5, bijlage 4
Particulier	90322444	2.3 / 3.2.2 / 3.3.2
Particulier	90993093	3.1.4 / 4.3
Particulier	90979503	3.4.4/5.1
Particulier	90963798	2.3 / 3.4.4 / 3.4.5 / 5.2
Denemarken	91883457	Bijlage 3

Bijlage 3. Buitenlandse zienswijze

Zienswijze Denemarken:

Het CEA ziet graag uitgewerkt hoe de 66 megaton afval, die jaarlijks vrij komt, wordt verwerkt.

Reactie

Van de 66 megaton afval die in Nederland in 2018 werd verwerkt, was 80 procent gerecycled (53 megaton) (inclusief composteren). De hoeveelheid afval die in afvalverbrandingsinstallaties (AVI's) wordt verbrand, is tussen 2010 en 2016 toegenomen, maar neemt sinds 2016 licht af.

In de NRD wordt hierop in detail ingegaan: "De hoeveelheid afval die Nederland verwerkt, bedraagt 66 megaton in 2018 en is de afgelopen jaren stabiel gebleven [zie Figuur 17 NRD, bron: CBS]. Hiervan was ruim 30 procent (20 megaton) geïmporteerd afval (exclusief 9 megaton wederuitvoer); de rest was afval dat binnen Nederland is geproduceerd. Het grootste deel van het afval dat in Nederland werd geproduceerd, is afkomstig van de bouwsector (33 procent), de industrie (23 procent, vooral uit de voedings- en genotmiddelenindustrie) en huishoudens (14 procent). In 2018 produceerden we gemiddeld 493 kg huishoudelijk afval per persoon per jaar (ter vergelijking: 498 kg per persoon per jaar is het Europese gemiddelde). Dat is 1,35 kg per persoon per dag. Belangrijk onderdeel van een duurzame economie is hoe er met afval omgegaan wordt. Van de 66 megaton afval die in Nederland in 2018 werd verwerkt, was 80 procent gerecycled (53 megaton) (inclusief composteren). De hoeveelheid afval die in afvalverbrandingsinstallaties (AVI's) wordt verbrand, is tussen 2010 en 2016 toegenomen, maar neemt sinds 2016 licht af."

Bijlage 4.   Overzicht in zienswijzen geadviseerde beleidsmaatregelen

1. Stop subsidies aan grote vervuilers, b. v. Schiphol, Tata Steel
2. Geen kernenergie
3. Consuminderen, vlees + zuivel vervangen
4. NU plastic vervangen door composteerbaar materiaal
5. Voedselkast in elke wijk
6. Verbieden van hout- en houtsstook
7. Verbieden van vuurwerk
8. Gratis en goed openbaar vervoer
9. Langs elke waterkant in heel Nederland 20 centimeter ongerept natuur (n de wet is vastgelegd dat je er niet aan mag komen)
10. Bezie ook in welke mate verwerking van gescheiden restafval uit het buitenland voor energieproductie door afvalenergiecentrales in Nederland, inzet van aardgas in Nederland kan voorkomen en daarnaast kan bijdragen aan reductie van broeikasgassen in Nederland en andere Europese lidstaten.
11. Cruciaal dat er minder ongescheiden restafval aangeboden gaat worden aan afvalenergiecentrales (AEC's). Dit kan worden gestimuleerd door bronscheiding verplicht te stellen of, indien dit niet mogelijk is, in te zetten op verplichte nascheiding.
12. Eerdere inbreng tijdens consultatie Nationaal Milieubeleidskader is bijgevoegd. Graag ook aandacht voor de verschillende concrete suggesties die we graag aanbevelen voor de longlist van beleidsmaatregelen voor het planMER.
13. Een minimaal percentage recycleat in nieuwe producten vastleggen in wetgeving
14. Voor een circulaire economie is het van belang dat er steeds minder ongescheiden restafval aangeboden wordt aan afvalverbrandingsinstallatie (AVI's). Verplichte bronscheiding en, indien dit niet mogelijk is, verplichte nasortering van recycleerbare materialen is daarbij een belangrijke randvoorwaarde. Als voorbeeld van beleid wordt verwezen naar de VLAREMA8 regelgeving
15. Aandacht voor het algehele herstel van de biodiversiteit en specifiek het verbinden van diverse natuurgebieden met robuuste verbindingen
16. "In tabel 1: Doelen van het Milieubeleid: De indeling van de wetgeving volgens de Omgevingswet wordt niet volledig gevolgd (zoals bijvoorbeeld bij de Aanvullingswet Bodem en de Waterwet die apart worden genoemd). Dit geldt ook voor EU-wetgeving (de Grondwaterrichtlijn bevat zelf geen doelen, deze volgen uit de Kaderrichtlijn Water). Daarom de suggestie om enkel de doelen die de Omgevingswet aanhaalt als het gaat om de fysieke leefomgeving mee te nemen."
17. Voor hergebruik van grond- en bouwstoffen graag in plaats van aansluiten bij het Besluit bodemkwaliteit (Bbk), aansluiten bij regels in het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) voor toepassen grond en bagger.
18. De in de NRD genoemde scope van het instrumentarium zou in ieder geval moeten worden verbreed naar preventie, grondstoffenefficiency, een nationale grondstoffenstrategie en een instrumentarium gericht op het sluiten van grondstofkringlopen en ketensamenwerking
19. Borg WHO-advieswaarden in SLA zodat deze voor 2030 gehaald worden
20. Concretiseer de gezondheidsschade van het vervoer van en de opslag van gevaarlijke stoffen
21. Verbreed de scope van gezonde leefomgeving met gezondheidsbevorderende omgevings thema's zoals groen en klimaat
22. Belast producten waarvoor meer dan 10.000 liter water nodig is
23. Verbied bepaalde reclames om het consumptiegedrag te beïnvloeden
24. Beïnvloeden van milieuvriendelijk gedrag
25. Bevorder bepaald gedrag zoals het biologisch verbouwen van groente en fruit
26. Neem het interbestuurlijk programma Vergunningen, toezicht en handhaving (VTH) mee in het NMP
27. Er is behoefte aan een evenwichtig pakket van stimuleren en reguleren om de transitie [naar een circulaire economie] te versnellen en o.a. benodigde innovaties te implementeren.

28. Ik miste in de NRD de maatschappelijke implementatiefactor van educatie: jong geleerd is oud gedaan. Ik zou de integratie van het NMP met het onderwijs in de eindtermen van maatschappelijk culturele vorming een plaats gunnen. Ook de kennis van reparatie en hergebruik hoort in het onderwijs extra aandacht te krijgen.
29. Het instrument MER
30. Benut biobased alternatieven voor gebruikte vervuilende stoffen
31. Specifieke aanpak grote vervuilers (zoals Tata Steel en Schiphol)
32. Ruimtelijke inpassing van industrie

Bijlage 5. Begrippenlijst en afkortingen

Tabel 3: lijst van begrippen

Term	Toelichting
Hoofdoopgaven	Het NMP richt zich op het bereiken van drie strategische hoofdoopgaven: Vitale ecosystemen, Gezonde leefomgeving, en Duurzame, circulaire economie. Deze hoofdoopgaven worden uitgewerkt in operationele en/of uitvoeringsdoelen.
Opgave	Onderwerp waarop de ambitie bestaat om in het NMP (aanvullend)beleid op te nemen.
Aanpalend beleid = raakvlakbeleid	Ander beleid dat invloed heeft op de hoofdoopgaven van het NMP
Maatregelen	De toepassing van beleidsinstrumenten in het NMP om de doelen te realiseren noemen we de (beleids)maatregelen.
Beleid	Het stelsel van doelen en daarmee samenhangende maatregelen, op basis van politieke keuzes.
Alternatieven	Er zijn verschillende sets (of pakketten) van maatregelen, deze sets noemen we alternatieven.
Doelbereik	In hoeverre de NMP-doelen bereikt worden met de maatregelen is het belangrijkste onderdeel van het planMER: we spreken over doelbereik.
Thema's	De milieu thema's zoals bodem, water, omgevingsveiligheid waarin we de doelen onderverdelen en waarvoor we een referentiesituatie beschrijven.
Criteria	De thema's verdelen we onder naar criteria waar we in het planMER de maatregelen aan toetsen.
Referentiesituatie	De referentiesituatie bevat de huidige situatie (stand van het milieu) + de autonome ontwikkeling zonder nieuw beleidsingrijpen, ofwel de situatie die ontstaat zonder NMP.
Huidige situatie	De huidige situatie bevat een beschrijving van de huidige staat van de leefomgeving en het huidige beleid voor de verschillende thema's.
Autonome ontwikkeling	De autonome ontwikkeling beschrijft de verwachte ontwikkeling in de huidige staat van de leefomgeving als gevolg van het huidige beleid en trends (dus hoe ontwikkelt de staat van de leefomgeving zich zonder het NMP).
Passende beoordeling	Beoordeling van de significantie van effecten op instandhoudingsdoelstellingen voor natuur.

Tabel 4: lijst van afkortingen

Afkorting	Betekenis
AVI	Afvalverbrandingsinstallatie
Bal	Besluit activiteiten leefomgeving
Bbk	Besluit bodemkwaliteit
BHOS	Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CE	Circulaire Economie
DPRA	Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie
EU	Europese Unie
EZK	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
IenW	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
IPO	Interprovinciaal Overleg
NAS	Nationale Klimaatadaptatie Strategie
KRW	Kaderrichtlijn Water
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
m.e.r.	Milieueffectrapportage (procedure)
MER	Milieueffectrapport (rapport)
NOVI	Nationale Omgevingsvisie
NMK	Nationaal Milieubeleidskader
NMP	Nationaal MilieuProgramma
MVO	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
NOVEX	Nationale OmgevingsVisie EXtra
NPCE	Nationaal Programma Circulaire Economie
NPLG	Nationaal Programma Landelijk Gebied
NRD	Notitie Reikwijdte en Detailniveau
PFAS	Poly- en perfluoralkylstoffen
planMER	Plan-milieueffectrapport
planmer	plan-milieueffectrapportage, de procedure
PGGL	Programma Gezonde Groene Leefomgeving
PWE	Participatieve Waarden Evaluatie
REACH	Registration, Evaluation, Authorization, and Restriction of Chemicals.
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu

Afkorting	Betekenis
RO	Ruimtelijke Ordening
RWS	Rijkswaterstaat
SDG's	Sustainable Development Goals
SLA	Schone Lucht Akkoord
VTH	Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
UvW	Unie van Waterschappen
WHO	World Health Organisation
ZZS / SVHC	Zeer Zorgwekkende Stoffen / Substances of Very High Concern

Dit is een uitgave van het
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
Postbus 20901 | 2500 EX Den Haag
www.rijksoverheid.nl/ienw

Februari 2022